

PROPOSTA DE PROTECCIÓ DEL
NUCLI URBÀ DE BENIARRÉS
ESTUDI PREVI

GRAU EN FONAMENTS DE L'ARQUITECTURA

AUTOR: JOSE VICENTE JORDÀ SALA
TUTOR: FEDERICO IBORRA BERNAD
CURS 2016-2017

Beniarrés, de fundació àrab, és una població d'uns 1100 habitants situada en la Comunitat Valenciana, que es troba en un territori rural i muntanyenc al nord de la província d'Alacant, en la comarca del Comtat. Al llarg de la seua història els habitatges han anat desenvolupant-se seguint una pauta d'aprofitament dels recursos autòctons i de tradició constructiva que atorguen la idiosincràsia del poble, fins que a finals del segle XX aquests patrons s'abandonen front a la globalització i la innovació en materials i tècniques constructives, deteriorant progressivament les costums edificatòries i la identitat del municipi.

Amb un anàlisi exhaustiu, la conservació de l'encant d'aquests nuclis rurals es proposa a través de la protecció a nivell administratiu i de la conscienciació de la ciutadania, per a què atorguen valor a l'arquitectura tradicional local i puguen evitar i rectificar les descontextualitzacions front a la legitimitat de l'arquitectura vernaclea.

Paraules clau: *Beniarrés, poble, evolució urbana, catalogació, façana*

Beniarrés, de fundación árabe, es una población de unos 1100 habitantes situada en la Comunidad Valenciana, que se encuentra en un territorio rural y montañoso al norte de la provincia de Alicante, en la comarca del Comtat. A lo largo de su historia las viviendas han ido desarrollándose siguiendo una pauta de aprovechamiento de los recursos autóctonos y de tradición constructiva que otorgan la idiosincrasia del pueblo, hasta que a finales del siglo XX estos patrones se abandonan frente a la globalización y la innovación en materiales y técnicas constructivas, deteriorando progresivamente las costumbres edificatorias y la identidad del municipio.

Con un análisis exhaustivo, la conservación del encanto de estos núcleos rurales se propone a través de la protección a nivel administrativo y de la concienciación de la ciudadanía, para que otorguen valor a la arquitectura tradicional local y puedan evitar y rectificar las descontextualizaciones frente a la legitimidad de la arquitectura vernácula.

Palabras clave: *Beniarrés, pueblo, evolución urbana, catalogación, fachada*

Beniarrés, Arab founded, is a village about 1100 inhabitants located in the Valencian Community, which is in a rural and mountainous territory in the north of Alicante's province, in the region of el Comtat. Throughout its history dwellings have been developed following a pattern of the use of native resources and constructive tradition that gives the idiosyncrasy of the town, until at the end of the twentieth century these patterns are abandoned regarding globalization and innovation in materials and construction techniques, progressively deteriorating the building habits and the identity of the county.

With an exhaustive analysis, the conservation of the charm of these rural settlements is proposed through the protection at the administrative level and the awareness of the citizenship, so that they give value to the traditional local architecture and can avoid and rectify things out of context against the legitimacy of vernacular architecture.

Keywords: *Beniarrés, village, urban evolution, cataloguing, facade*

ÍNDEX

1. Introducció sobre Beniarrés	7
1.1. Justificació	8
1.2. Objectius	9
1.3. Metodologia	10
2. Evolució urbana	13
2.1. Hipòtesi de Jose Vicente Moncho Grau	14
2.2. Plantejament de la nova hipòtesi	16
2.3. Comparacions fotogràfiques	30
3. Anàlisi tipus-morfològic dels habitatges	35
3.1. Habitatges moriscs s. XIII-XVI	36
3.2. Habitatges populars s. XVII	42
3.3. Habitatges populars s. XVIII-XIX	48
3.4. Habitatges senyorials s. XIX	54
3.5. Habitatges modernistes s. XX	60
3.6. Elements impropis (reformes del segle XX)	66
4. Conclusions	69
5. Fonts bibliogràfiques, fonts gràfiques i agraïments	73

FIGURA 01. Panoràmica de Beniarrés des del cim del Benicadell

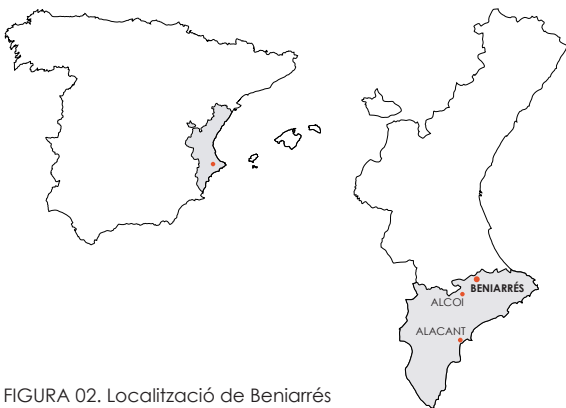

FIGURA 02. Localització de Beniarrés

1. INTRODUCCIÓ SOBRE BENIARRÉS

Beniarrés és una població d'uns 1100 habitants (1164 segons l'INE al 2016) situada en la Comunitat Valenciana, al nord de la província d'Alacant, en la comarca del Comtat.

De fundació àrab, la localitat presenta un nucli poblacional compacte i dens de cases de pedra i teula en el centre històric, que es desenvolupa en un terreny muntanyenc en la vessant d'un fossal. Els seus carrers són fonamentalment longitudinals, costeruts i bastant regulars, i apareixen unitats mitjançant travesses irregulars, estretes i planes.

Les illes, que a sovint no presenten planejament, adopten formes variables i allargades, i resulten fruit de l'agrupació de cases entre mitgeres, reservant l'espai

central per al pati d'aquestes. Els habitatges se situen en direcció perpendicular a la vessant, adaptant-se al terreny per tal de buscar el mínim desnivell en la pròpia parcel·la.

El seu nucli històric bastant conservat, ocupa més de la meitat de l'extensió que té la població en l'actualitat, i requereix la immediata protecció per a evitar que avance el deteriorament i la pèrdua d'arquitectura tradicional, que suposa uns valors patrimonials, culturals i socials, que donen la idiosincràsia del poble; és a dir cal començar a valorar tota la tradició constructiva pròpia per a evitar que la identitat local caiga en l'oblit en pro d'una arquitectura aliena que res té a veure amb el caràcter de Beniarrés.

FIGURA 03. Vista frontal de Beniarrés des de Gaianes

1.1. JUSTIFICACIÓ

Per què estudiar el centre històric de Beniarrés?

-Per la manca d'investigacions i referències sobre el tema i la necessitat de protecció que requereixen els centres històrics, i especialment en poblacions menudes degut a la seua delicadesa, amb la finalitat de valorar i protegir la història del poble evidenciada en la seua arquitectura.

-Per a conscienciar als seus habitants del patrimoni i l'herència cultural que el poble disposa, fruit de les diferents cultures i etapes evolutives que ha patit la població, defensant el valor d'autenticitat de l'arquitectura popular com a document històric per tal d'evitar les substitucions indiscriminades d'habitatges sense cap justificació.

-Per la fragilitat dels elements estudiats, ja que no se li dóna suficient valor a l'arquitectura popular tradicional, tot i suposar la identitat de la població, que deuria estar considerada l'element patrimonial més important en cada localitat.

-Per la singularitat d'algunes edificacions que denoten un fort caràcter d'adaptació al lloc i a les condicions de l'entorn, com és el cas de l'existència d'habitatges amb coves excavades en la roca.

-Pel valor artístic d'algunes edificacions fruit de l'auge econòmic de la població en el segle XVIII-XIX i l'arribada del ferrocarril Alcoi-Gandia a finals del XIX i la seua prolongació fins a meitat del XX, amb les influències artístiques i constructives que allò va suposar per al poble.

FIGURA 04. Vista de Beniarrés des del campanar de l'església de Sant Pere Apòstol

1.2. OBJECTIUS

L'objectiu d'aquest estudi es poder obtenir una visió arquitectònica i urbanística real de les diferents edificacions de Beniarrés, per tal de delimitar el centre històric i poder identificar quines parts han de ser conservades i quines parts han estat deteriorades per intervencions inadequades i completament descontextualitzades respecte el que representa l'arquitectura popular del poble, per a poder establir posteriorment unes normatives d'actuació i de protecció adequades i concretes, que garanteixen la permanència d'aquesta arquitectura al llarg del temps.

En menor mesura, es dona una idea dels danys que hi ha, és a dir, totes les modificacions i edificis de nova planta que s'han fet sense tindre en compte la tradició constructiva i les característiques de l'arquitectura popular vernacle, per a tindre la capacitat de reconèixer-

los i poder evitar-los, procurant causar el menor impacte possible en l'arquitectura tradicional.

Per a aquesta finalitat, aquest estudi està plantejat per a poder servir com a catàleg de tipologies, és a dir, que un propietari que vulga intervenir en el seu habitatge pugui identificar les característiques pròpies de la seua tipologia, amb l'objectiu de conèixer quines particularitats han de tindre les actuacions a fi de ser el més respectuoses possibles amb la idiosincràsia de l'entorn i la pròpia de l'edifici.

També es busca conscienciar als habitants de la població de la riquesa patrimonial que disposa Beniarrés en quant a arquitectura de caràcter residencial, per a que pugui ser valorada per tots, ajudant a la seua conservació des de punts de vista diferents de la normativa o la protecció.

FIGURA 05. Carrer Santa Teresa

1.3. METODOLOGIA

La conservació de l'encant d'aquest nucli urbans requereix una intervenció conservadora capaç, i per a la seua preparació i execució es necessita un estudi previ de la realitat arquitectònica i urbanística. Aquest estudi es centrarà fonamentalment en les edificacions predominants en la localitat, és a dir, les privades de caràcter residencial.

Per a contextualitzar els habitatges i analitzar les seues característiques intrínseques i la seua evolució al llarg de la història s'utilitza com a referència part del mètode exposat per Camilla Mileto i Fernando Vegas en l'article *Estudio y catalogación de un pueblo, ejemplo de método: la Villa de Chelva*, mitjançant el qual primer s'estudia l'evolució urbana i es realitzen unes comparacions de fotografies antigues amb les mateixes perspectives en el present, per tal de conèixer la realitat de la població, en els orígens i en l'actualitat, i poder comprovar en quin estat de degradació es troba hui en dia.

Una vegada analitzat el creixement de la població, es realitza un anàlisi de la morfologia dels habitatges buscant relacions comuns entre ells per tal de poder establir una sèrie de tipologies concretes d'habitatge, que ajude a facilitar posteriorment l'aplicació de normatives constructives i d'actuació i possibles propostes de protecció. Així doncs, l'estudi exterior dels habitatges es basa en la manera que té d'entendre's el llibre de *La arquitectura popular de Peñíscola. Manual de restauración del centro historico* de Pepa Balaguer i Luis Vicén, senzilla i molt visual, per a poder arribar també a la gent que no disposa de massa nocions sobre arquitectura.

A més, degut a la possibilitat d'accés a l'interior d'algunes de les edificacions, es realitzarà un estudi més detallat dels habitatges, no solament de les característiques de la façana a l'exterior, sinó també de les distribucions, tècniques constructives, ornamentacions i acabats de l'interior.

2. EVOLUCIÓ URBANA

Per a poder comprendre millor les característiques dels habitatges s'estudiarà l'evolució urbana del poble, analitzant dinàmiques de canvi i parant especial atenció en les característiques singulars dels carrers i dels edificis.

L'única bibliografia que s'ha trobat al respecte és un article publicat al llibre de festes patronals de l'any 2001, resultat d'una investigació de Jose Vicente Moncho Grau, fruit d'una recopilació de dades de l'arxiu històric municipal i l'arxiu parroquial(1). En aquest article, Moncho Grau exposa la seua hipòtesi d'evolució urbana al llarg de quatre segles, començant des de l'any 1600, és a dir, abans de l'expulsió dels moriscos, fins a l'any 2000, això és, final del segle XX.

Així doncs, es planteja una hipòtesi d'evolució urbana pròpia, diferent a la de Jose Vicente Moncho Grau, perquè es creu que no apareix suficientment contrastada i per les evidències trobades degut a una primera presa de contacte amb l'anàlisi d'alguns habitatges, que denoten algunes errades en la hipòtesi de l'autor.

(1) MONCHO GRAU, J.V. (2001). "Evolución del crecimiento de las calles y casas en Beniarrés" en *Llibre de Festes Patronals any 2001*, Ajuntament de Beniarrés, p. 12 – 17.

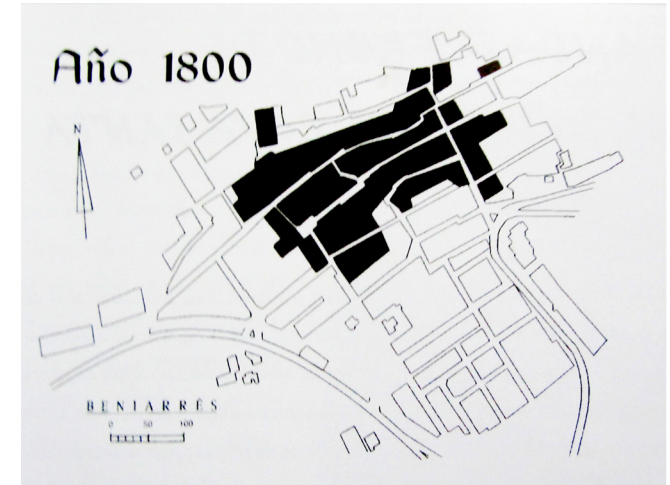
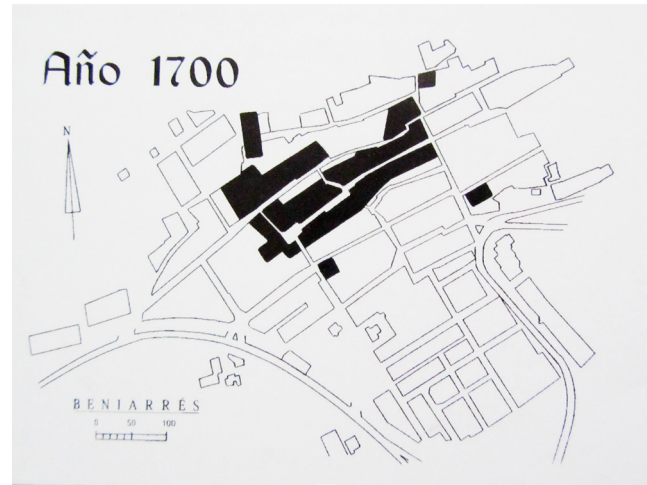
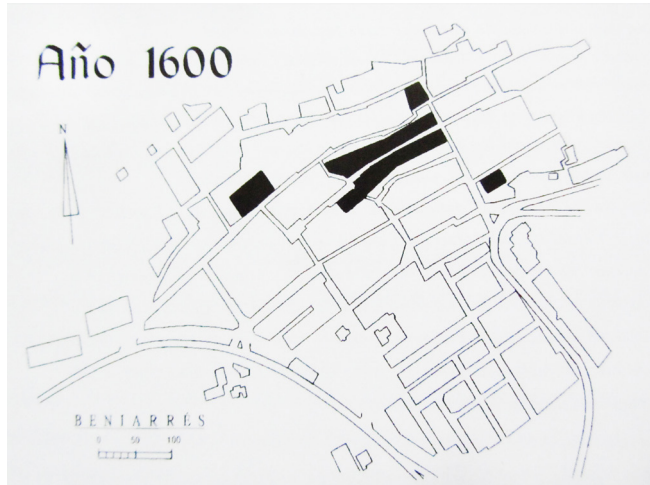

FIGURA 06. Plànols sobre la hipòtesi d'evolució urbana de Jose Vicente Moncho Grau, tres etapes

2.1. HIPÒTESI DE JOSE VICENTE MONCHO GRAU

ANY 1600

Segons aquest article, en primer lloc Beniarres estaria format bàsicament per una entitat de carrer, corresponent als actuals números del 19 al 54 del carrer els Dolors, unes poques cases al nord, actual principi del carrer Sant Francesc i dos edificacions no residencials: la casa de l'Encomana, a l'oest, als inicis de l'actual carrer Cova Santa i una enta, a l'est, als inicis del carrer Sant Miquel. A més, l'església seria l'edifici situat el més al sud de l'entitat de carrer principal.

ANY 1700

Després, el carrer principal arriba ja a la Plaça de l'Església, on hauria estat bastida la nova església. Apareixen dos travesses, els actuals carrer Trinquet al mig, i carrer Daniel Mossén Llorenç Pellicer junt a la plaça. Apareixen també unes cases junt a la casa de l'Encomana i altres al carrer Sant Francesc, al nord; que començaran a formar l'actual carrer Cova Santa. També apareixen dues edificacions no residencials: el Teular al nord-oest i el Pòsit Reial al sud.

ANY 1800

Seguidament, el poble patix un creixement destacat cap al sud-est, on sorgeix el carrer Santa Teresa com una espècie de raval, ja que apareix desconnectat de la resta de carrers, i els inicis del carrer Sant Vicent, amb traces regulars al sud, que es troba connectat amb la Plaça de l'Església mitjançant el carrer Sant Antoni. També s'acaba de consolidar per complet el carrer Cova Santa i s'edifica el carrer Sant Josep, que va des de l'emplaçament de l'edifici de la venda fins a les primeres cases de l'actual carrer Sant Francesc, al nord.

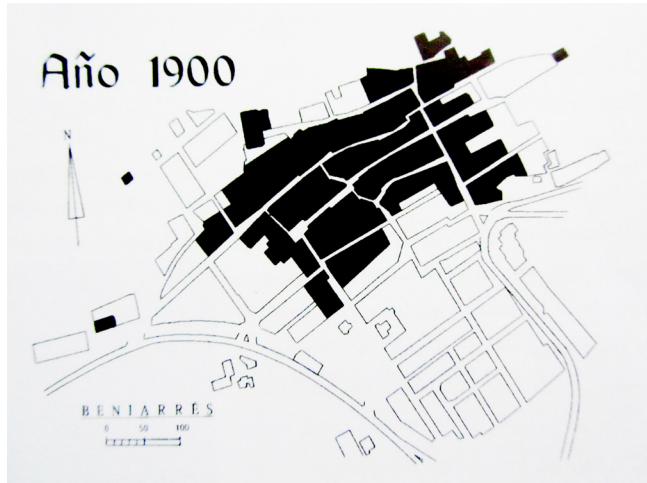

FIGURA 07. Plànols sobre la hipòtesi d'evolució urbana de Jose Vicente Moncho Grau, dos etapes

ANY 1900

L'any 1900 es consolida la part alta del poble al nord, el carrer Sant Vicent segueix creixent, buscant connectar-se amb el carrer Santa Teresa, i apareixen cases edificades al costat del Teular. Com a edificacions no residencials destaquen: l'aparició d'un nou teular a l'oest, el Convent de les Obreres del Cor de Jesús al sud, la construcció d'una nova església, en el lloc que ocupava l'anterior, i de l'ermita a la part alta del turó on s'assenta el poble, i finalment l'aparició de la línia de ferrocarril Alcoi-Gandia, amb la seua estació, situada al sud-oest, a les afores de la població.

ANY 2000

Per últim, el poble creix cap al sud i especialment cap a l'est, amb edificacions de tipus adossades i finques de pisos majoritàriament, que s'ordenen al voltant de carrers regulars ortogonals, delimitats per la carretera Muro-l'Orxa i l'antiga via del tren Alcoi-Gandia. També apareixen cases a l'oest i en menor quantitat al nord, obtenint una visió del poble molt semblant a la que ens trobem en l'actualitat. És destacable l'enderrocament d'alguns habitatges amb la finalitat d'eixamplar carrers i connectar-los entre ells per a millorar les circulacions.

2.2. PLANTEJAMENT DE LA NOVA HIPÒTESI

Aprofitant la hipòtesi de Jose Vicente Moncho Grau com a referència, s'utilitzarà la metodologia emprada per Josep Ivars Pérez(2) per a reconstruir el parcel·lari original, detectant possibles fragmentacions en el transcurs de la història, a través de l'anàlisi de les parcel·les actuals. D'aquesta manera, posant atenció en les característiques formals del parcel·lari, la manera d'adaptar-se al terreny i com es relacionen entre sí les parcel·les es planteja una hipòtesi nova d'evolució urbana de Beniarrés.

El primer document escrit on es té constància de la població data del 5 d'Abril de 1259, sota la grafia *Benafarrez*. En aquest moment, l'assentament s'estructura a partir de dos eixos ortogonals entre ells, segons una entrevista amb Rafael Aura Calbo, entès en aquests temes. Es tracta del camí de l'assegador, actual carrer Sant Josep, que seria el pas del bestiar des de la muntanya fins la vall del riu Serpis, i el camí a Cocentaina, en l'actualitat Carrer Cova Santa. És al voltant d'aquesta cruïlla de camins on es comencen a edificar els primers habitatges.

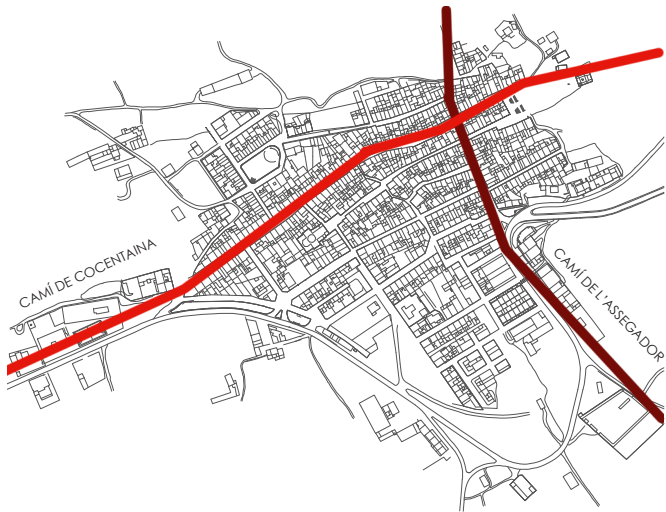

FIGURA 08. Esquema de camins on s'originà la població

En el medi rural del territori valencià, els poblaments de fundació àrab d'entre els segles XII-XIII, eren, generalment, nuclis poblacionals dispersos, de tamany menut i pròxims entre ells, que apareixen com a necessitat de protegir la població dedicada a l'explotació dels terrenys agrícoles propers(3).

FIGURA 09. Despoblament morisc de Canèssia amb el castell de Perputxent al fons

Cadascuna d'aquestes unitats de població rep el nom de qarya (alqueria) i posseeix una doble funcionalitat; per una banda la residencial, formada pels habitatges i per altra la defensiva, constituïda per tres elements(4):

- el *burdj* o torre de defensa, construïda amb tàpia i ubicada en un lloc elevat per a poder controlar les terres de l'alqueria i l'acollida de la població en cas d'atac.

- l'albacar, que seria un recinte fortificat adossat a la torre per a protegir el bestiar o utilitzar-lo per a allotjar als habitants de l'alqueria a l'interior en cas d'amenaça per enemics.

- les barreres, una espècie de recinte emmurallat fet amb troncs, que envolta l'alqueria. Són anomenades així a les cròniques del Llibre dels Fets de Jaume I.

FIGURA 10. Torre almohade d'Almudaina

(2) IVARS PÉREZ, J. (2009). "Proposta de protecció de l'urbanisme andalusí valencià: alqueries i ravals" en *Mudèjars, moriscs i cristians a la Marina i la Safor. 400 anys de l'expulsió. Actes del 5é Congrés d'Estudis de la Marina Alta*. Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert i Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta, vol. 1, p. 59 – 63

(3) SARRIÓN PÉREZ, P. (2014). *La torre àrab d'Antella. Estudi, anàlisi i proposta d'intervenció*. Treball Final de Màster. València: Universitat Politècnica de València, <<https://riunet.upv.es/handle/10251/45001>>, p. 22 - 24

(4) RODRÍGUEZ NAVARRO, P. (2008). *La torre àrab observatorio en tierras valencianas. Tipología arquitectónica*. Tesis Doctoral. València: Universitat Politècnica de València. <<https://riunet.upv.es/handle/10251/3542>>, p. 32 - 33

Així doncs, l'alqueria de Beniarrés presentaria aquestes característiques morfològiques, ja que segons la carta de poblament atorgada per Ramon de Riusec el 25 d'Abril de 1275 es té constància d'una torre en la població que estaria envoltada de cases:

"Et retineo ibi michi et meis perpetuo turrim eiusdem alquarie cum domibus in circuitu eiusdem turris, et alfondech, et unam jovatam terre pro vinea in secano eiusdem [...]"

"I retinc allí per a mi i els meus perpètuament la torre de l'esmentada alqueria amb les cases al voltant de la pròpia torre i l'alfòndec i una jovada de terra de vinya en el mateix secà [...]" (5)

Cap destacar que la ubicació de la torre sempre ha estat una incògnita, ja que la carta pobla és l'únic document on apareix. Totes les hipòtesis plantejades la situen en el cim del tossal on actualment s'ubica l'Ermita del Santíssim Crist dels Afligits. No obstant això, als voltants de l'ermita no apareixen edificacions pròximes ni hi ha evidències de què hagen hagut mai.

Llavors si s'analitza el parcel·lari, s'observa una parcel·la amb una superfície considerablement major a la de la resta de parcel·les, amb una amplària de mur de façana important, més de 60cm, i una altura d'uns 4m, pel que es creu que podria tractar-se de l'albacar on se situaria la torre. És més, la part posterior d'aquesta parcel·la, resulta ser una elevació del terreny amb suficient altura com per a permetre vistes a altres fortificacions properes com la torre almohade d'Almudaina o el Castell de Cocentina.

Pel que respecta a les barreres, existeix un carrer al poble, el Carrer Santa Teresa, conegut popularment com el "Carrer de les Barreres". Aquest carrer està situat en el nucli històric i presenta una morfologia en els seus inicis que podria considerar-se àrab. Per tant, es creu que aquest carrer pren el nom d'aquesta mena de "muralla" perquè allí hauria estat ubicada.

D'altra banda, en aquesta carta de poblament es concedeix residència a 10 famílies cristianes:

(5) AURA CALBO, R. (2008) "La carta de poblament de Beniarrés de 1275: el document de la carta de poblament" en *Beniarrés, viatge al llarg del temps*, 17 d'Octubre <http://benafarrez.blogspot.com.es/2008/10/la-carta-de-poblament-de-beniarrs-de_17.html> [Consulta: 3 de Gener 2017]

FIGURA 11. Almudaina i la seua torre almohade amb Beniarrés al fons

"[...] ego, Raymundus de Rivo Sicco, civis Valentie, per me et omnes meos, trado et stabilio ad bene laborandum, excolendum, plantandum et meliorandum decem populatoribus scilicet vobis [...] totam alqueriam meam de Benefarez cum omnibus terminis suis et pertinentiis [...]"

“[...] jo, Ramon de Riusec, ciutadà de València, per mi i per tots els meus, concedisc i entregue per a ésser ben treballades, conreades, plantades i millorades a deu pobladors, o siga a vosaltres [...] tota la meua alqueria de Benefarez amb tots els seus termes i pertinences [...]”
(6)

En conseqüència, junt a les cases dels voltants de la torre que queden en propietat de Ramon de Riusec, hi deurien haver una quinzena de cases al 1275, generant un primer nucli de població.

FIGURA 12. Extensió de la població al voltant de 1275

FIGURA 13. Primer nucli de població, carrer Cova Santa

(6) AURA CALBO, R. (2008) "La carta de poblament de Beniarrés de 1275: el document de la carta de poblament" en Beniarrés, viatge al llarg del temps, 17 d'Octubre <http://benifarrez.blogspot.com.es/2008/10/la-carta-de-poblament-de-beniarrs-de_17.html> [Consulta: 3 de Gener 2017]

FIGURA 14. Focus nord de cases morisques, carrer Barri Ribera

Aquest primer intent de repoblació cristiana esdevé un fracàs i es repetirà al llarg dels anys amb el mateix resultat, fins a l'expulsió completa dels moriscos l'any 1609(7).

Durant aquest temps de continúes repoblacions, les novingudes famílies cristianes adapten els habitatges àrabs a les seues condicions de vida, dividint i modificant la morfologia de les parcel·les(8). Així, la quantitat d'habitants que pot albergar la població sense necessitat de construir-se nous habitatges és major.

En aquest període de temps, el principal nucli de població forma un carrer al voltant del camí de Cocentaina. Les famílies cristianes podrien haver-se agrupat en aquest carrer per la proximitat a les cases de propietat del senyor feudal, mentre que la presència de moriscos hauria quedat relegada a les afores d'aquest nucli i agrupada en dos focus: el del sud, a l'actual carrer Santa Teresa, i el del nord, als actuals carrers Sant Francesc, Sant Josep i Barri Ribera.

FIGURA 15. Extensió de la població al 1609

(7) AURA CALBO, R. (2007). *Fent Poble. Història de Beniarriés: Des dels orígens fins a l'expulsió dels moriscos*. Alcoi. Associació Cultural l'Esportí, p. 72

(8) IVARS PÉREZ, J. (2009). "Proposta de protecció de l'urbanisme andalusí valencià: alqueries i ravals" en *Mudèjars, moriscos i cristians a la Marina i la Safor. 400 anys de l'expulsió. Actes del 5é Congrés d'Estudis de la Marina Alta*. Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert i Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta, vol. 1, p. 107-109

El focus del nord podria ser el primer en haver-se construït, per la proximitat al lloc on hauria estat edificada la torre. Pel que fa al focus del sud-est, connectat al carrer principal per un carreró, hauria esdevingut com una mena de raval del principal nucli de població, ja que es troba on haurien estat les barreres i on apareix la presència d'una mesquita, que fou reconvertida a església l'any 1530(9).

Aquesta mesquita estaria edificada sobre una parcel·la d'uns 12x12m i orientada a sud-est, tal i com s'orientaven les mesquites en el territori valencià(10). Apareixeria també el cementeri àrab a prop(11), ja que es tracta del punt més al sud-est de la població, el més pròxim i millor orientat a la Meca, i estaria protegit pels habitatges i les barreres. Posteriorment, aquest cementeri es ocupat pels cristians, al reconvertir la mesquita en església.

Gràcies a la carta de poblament de 1275, Beniarrés queda inclòs dins del senyoriu de la Vall de Perputxent, propietat de Ramon de Riusec, convertint-se en l'única població de la vall amb presència de cristians fins a l'expulsió dels moriscos. Per aquesta raó s'edifica a Beniarrés la casa de l'Encomana de l'Ordre de Montesa(12), ordre que governava els territoris d'aquesta vall.

Aquesta casa es situa a les afores de la població, junt al camí de Cocentaina(13), i des d'ací es controlen els pagaments dels delmes i tributs de la població sarraïna de la Vall de Perputxent a l'Ordre de Montesa.

FIGURA 16. Castell de Perputxent

Més tard, a partir de l'expulsió dels moriscos l'any 1609, l'edificació d'habitatges es produeix, en menor mesura, en els focus o ravals moriscos, i principalment al voltant de dos edificis: la casa de l'Encomana i la mesquita reconvertida en església. Els habitatges que es construeixen prop de la casa de l'Encomana s'adossen a aquesta, al voltant del camí de Cocentaina, i busquen unir-se al carrer existent; mentre que els habitatges que s'erigeixen prop de l'església, es construeixen al seu voltant, adossats i enfrontats a la susdita.

Aquesta proliferació d'habitatges de nova planta al voltant de l'església fan que aparega una nova entitat de carrer, que al 1679 acollirà en la seua part baixa la nova església, que comença a construir-se com a substituïda de la que hi havia perquè ja no donava cabuda a tota la població i el seu estat de conservació era pèssim. La "Yglesia Nova de la Plaça" s'acaba el 1693(9), donant a entendre que a la part baixa del nou carrer existeix un espai suficientment gran com per a constituir una plaça.

FIGURA 17. Reconstrucció de la "Yglesia Nova de la Plaça", segons una maqueta de Juan Bautista Galiana

(9) MONCHO GRAU, J.V. (2000). "Un centenario después de dos: La Antigua Iglesia parroquial de Beniarrés" en *Llibre de Festes Patronals any 2000*, Ajuntament de Beniarrés, p. 10-11

(10) CALVO CAPILLA, S. (2004) "Las mezquitas de pequeñas ciudades y núcleos rurales de al-Andalus" en *Revista de Ciencias de las Religiones*, Octubre, p. 51-54 <<http://revistas.ucm.es/index.php/ILUR/article/view/ILUR0404130039B/26324>> [Consulta: 21 de Juny de 2017]

(11) SELLÉS, ISIDRO, Campaner de Beniarrés, Font oral [Consulta: 7 de Desembre 2016]

(12) MONCHO GRAU, J.V. (2001). "Evolución del crecimiento de las calles y casas en Beniarrés" en *Llibre de Festes Patronals any 2001*, Ajuntament de Beniarrés, p. 12

(13) AURA CALBO, R., Entés sobre història local, Font oral [Consulta: 10 de Gener 2017]

FIGURA 18. Cases edificades junt a la casa de l'Encomana, carrer Cova Santa

(14) MONCHO GRAU, J. V. (2008) "Els teulars de Beniarrés" en *Beniarrés, viatge al llarg del temps*, 13 De Febrer <<http://benafarez.blogspot.com.es/2008/02/els-teulars-de-beniarrs.html>> [Consulta: 3 de Gener 2017]

(15) MONCHO GRAU, J.V. (2001). "Evolución del crecimiento de las calles y casas en Beniarrés" en *Llibre de Festes Patronals any 2001*, Ajuntament de Beniarrés, p. 12

(16) MONCHO GRAU, J.V. (2000). "Un centenario después de dos: La Antigua Iglesia parroquial de Beniarrés" en *Llibre de Festes Patronals any 2000*, Ajuntament de Beniarrés, p. 11

Per a bastir aquest edifici s'aprofiten les rajoles i teules que estan fabricant-se en un teular que es troba en funcionament a les afores de la població, just darrere de la casa de l'Encomana, i que es mantindrà en actiu fins ben entrat el segle XX(14). Paral·lelament, s'edifica una venta junt al camí de l'assegador fora de la població(15).

Pel que fa a la primera església, la reconvertida a partir de la mesquita, arriba a mantenir-se en peu 21 anys més, fins que el 1714 es decideix enderrocar-la perquè amenaçava ruïna. Alhora, es trasllada el cementeri ubicat junt a l'església vella, entre l'església nova i la casa de l'Encomana, junt al camí de Cocentina(16).

FIGURA 19. Extensió de la població al voltant de 1714

Més endavant, al darrer terç del segle XVIII, després del famós terratrèmol de 1748 que va afectar a gran part de les poblacions valencianes i sense que a Beniarrés s'haguera patit cap dany(17), existeixen principalment tres entitats de carrer: el carrer de la Senyoria, actual carrer Cova Santa, on se situa la casa de l'Encomana; el carrer del Mig, en l'actualitat carrer els Dolors, on apareix la casa de la Vila, la plaça i l'església nova; dos travesses entre aquests carrers, la

del Trinquet al mig i la del "Sementerio" baix, al costat de l'església; i el carrer del Raval, actual carrer Santa Teresa, desconnectat dels anteriors i on se situaven les barreres ja desaparegudes(18).

És més, al cim del fossal on s'ubica el poble es té constància d'un calvari(19) i a prop de l'església sorgeix el Pòsit Reial, amb funció de magatzem de les collites, que més tard s'uneix a la plaça de l'església a través del carrer de la Pilota, actualment carrer Sant Antoni(18).

FIGURA 20. Extensió de la població al voltant de 1787

FIGURA 21. Carrer Sant Antoni

(17) MONCHO GRAU, J.V. (1997). "Recuerdos para un cuarto de milenio: 250 aniversario del terremoto de Montesa y de la aclamación de la Virgen de la Cueva Santa como Protectora de Beniarrés" en *Libre de Festes Patronals: 250 anys patrona de Beniarrés 1748-1998*, Ajuntament de Beniarrés, p. 22

(18) MONCHO GRAU, J. V. (2013) "El censo de 1787" en *Beniarrés, viatge al llarg del temps*, 10 d'Octubre <<http://benafarrez.blogspot.com.es/2013/10/el-censo-de-1787.html>> [Consulta: 3 de Gener 2017]

(19) LÓPEZ CATALÁ, E. (1999). "Los paneles devocionales en Beniarrés" en *ALBERRI. Centre d'Estudis Contestans*, vol. 12, p. 87 – 119.

Existeixen també una sèrie d'habitatges disseminats al nord, corresponents a un dels mencionats focus moriscos, als actuals carrers Sant Francesc, Sant Josep i Barri Ribera, i els edificis de la venta i el teular, anteriorment citats.

FIGURA 22. Antic Pòsit Reial

Seguidament, a principis del segle XIX, la por per la proliferació de la còlera esdevé un factor clau per al trasllat del cementeris fora de les poblacions(20). Llavors el cementerí de Beniarrés, es trasllada a l'emplaçament actual i el terreny que ocupava junt a l'església es ocupat, posteriorment, per habitatges.

En aquest època es produeix un auge econòmic important fruit de la importància que havia assolit l'agricultura, com és el cas de la producció de vi, fet que queda remarcat amb la quantitat de cellers i almàsseres

que es van arribar a construir tant dintre com fóra de les pròpies cases. Aquesta prosperitat econòmica porta a un marcat creixement demogràfic i per tant, urbanístic.

En quant a l'àmbit demogràfic, un fet destacable i bastant interessant és la despoblació del llogaret de Benillup, una de les antigues alqueries andalusines que poblaven la vall de Perputxent que va estar habitat fins a principis del segle XIX(21). Finalment, aquest poble és deshabitat probablement per la dispersió de les seues habitatges i la conseqüent manca de protecció suficient dels seus pobladors(22), que es traslladen a Beniarrés per ser el poble habitat més pròxim.

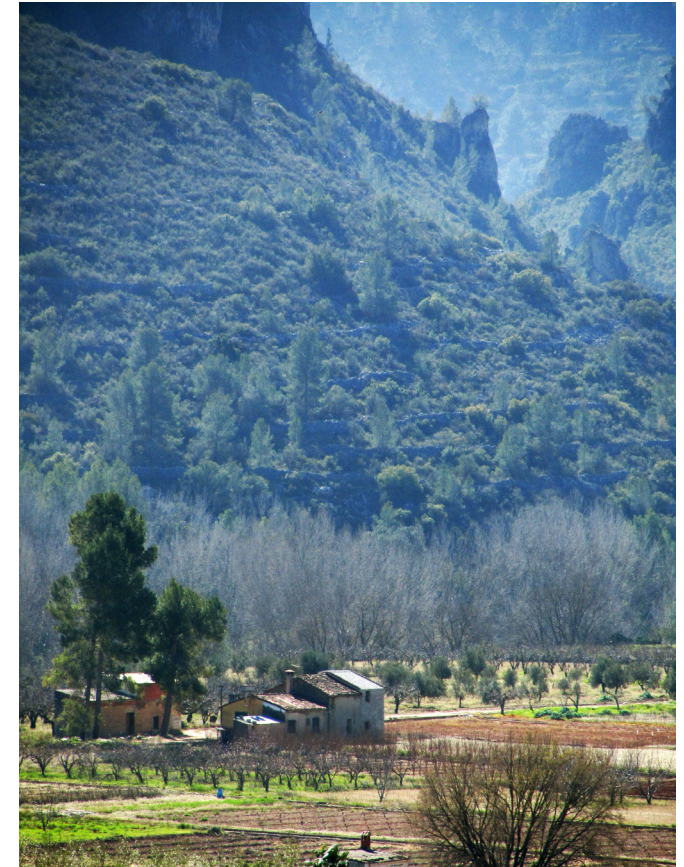

FIGURA 23. Llogaret de Benillup

(20) JORI, G. (2012) "La ciudad como objeto de intervención médica. El desarrollo de la medicina urbana en España durante el siglo XVIII" en *Scripta Nova. Revista electrónica de geografía y ciencias sociales*, 19 de Juny <<http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-431.htm>> [Consulta: 18 de Juny de 2017]

(21) SELLÉS, J. I., (2011) "Benillup de Perputxent: alquería, necrópolis y ritos funerarios" en *Las Lunas de Perputxent*, 6 de Juny <<http://laslunasdeperputxent.blogspot.com.es/2011/06/06062011-benillup-de-perputxent.html>> [Consulta: 18 de Juny de 2017]

(22) DONOSO JIMÉNEZ, I. (2006). *Hàbitat morisc a la Muntanya d'Alacant. Etnografia històrica de l'espai morisc*. Onda. Ajuntament d'Onda, p. 89 – 90.

Urbanísticament parlant es produeix una racionalització en l'ordenació de l'edificació, és a dir, els carrers comencen a tindre una planificació prèvia abans de construir-se, com és el cas del carrer Sant Vicent, que presenta unes traces rectes i regulars, i on s'agrupen les cases més acabades d'obra nova, algunes d'elles amb celler propi. També apareixen el

carrer Sant Miquel on havia estat l'edifici de la venta, el carrer Sant Francesc com a continuació de l'antic focus morisc al nord de la població i la continuació al nord dels carrers els Dolors i Cova Santa. Tots aquests nous carrers es connecten mitjançant la consolidació com a carrer de l'antic camí de l'assegador, actualment carrer Sant Josep.

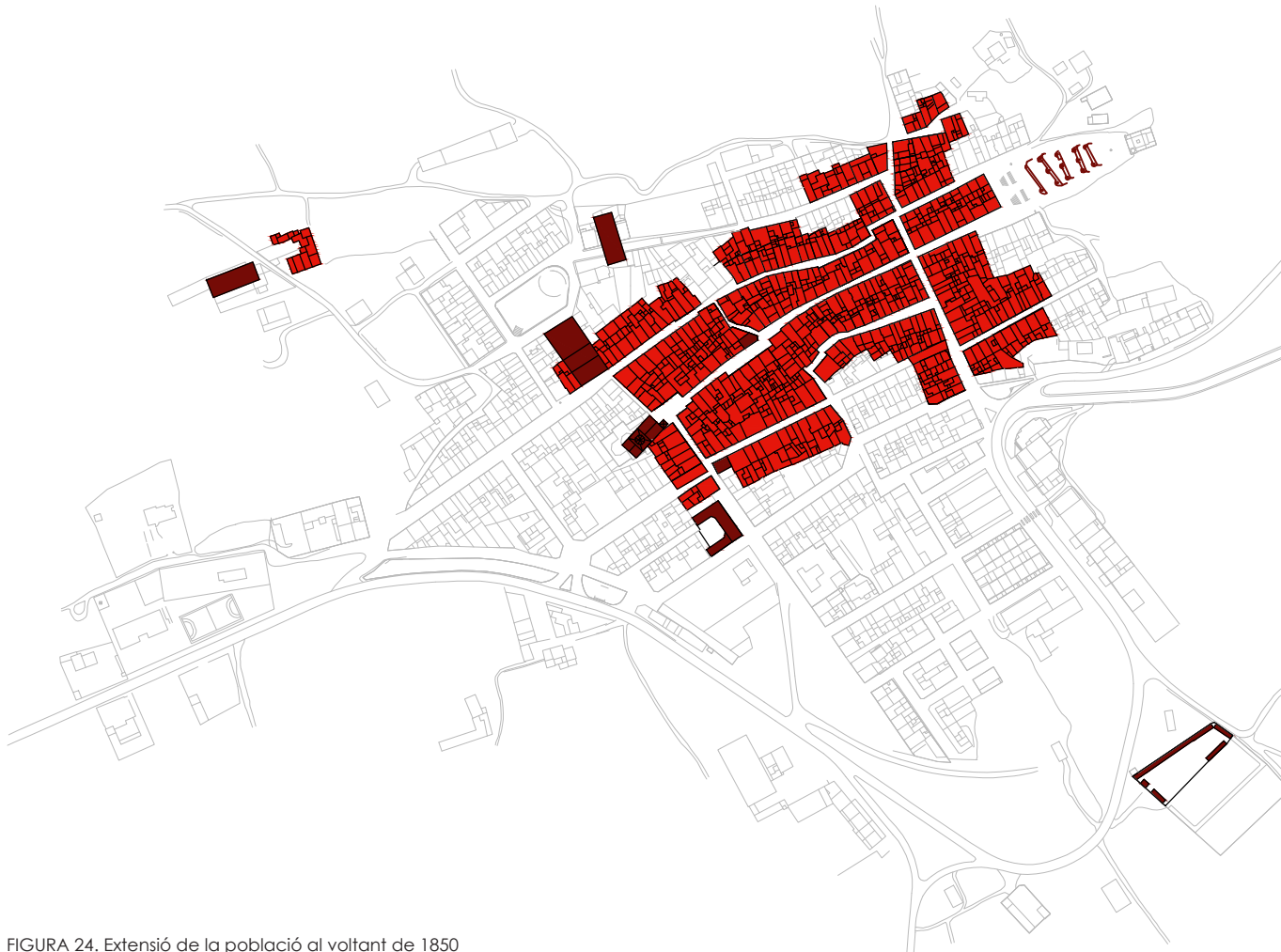

FIGURA 24. Extensió de la població al voltant de 1850

FIGURA 25. Carrer Sant Vicent

FIGURA 26. Ermita del Santíssim Crist dels Afligits abans de la reforma de 1930, on se li va afegir un campanar

FIGURA 27. Convent de les Esclaves del Cor de Jesús

Aquesta expansió econòmica continua fins la meitat del segle XIX, on també destaca la producció de material ceràmic per a la construcció, com rajoles massisses i teules, que cada vegada té major importància en la població fent que s'edifique el Teular Nou a les

afores del poble, relativament prop del teular vell(23). En aquest context apareix el Convent de les Esclaves del Cor de Jesús, que funcionarà com a col·legi, malgrat no haver-se acabat mai de construir.

És en la darrera part del segle quan, degut a l'auge econòmic que havia suposat el segle XIX, es decideix construir l'Ermita del Santíssim Crist dels Afligits al cim del tossal on es desenvolupa el poble l'any 1882(24), així com una nova església el 1897, que va ser projectada pel reconegut arquitecte alcoià Vicent Pascual, degut a la modernització que havien tractat de fer a la que hi havia, obrint arcs en els contraforts per a passar d'una planta de nau central amb capelles entre contraforts a una de nau central amb dues laterals, debilitant notablement l'estructura del temple(25). Durant l'edificació de l'església els dos teulars estan al màxim de rendiment, fent que en només 3 anys, al 1900 quedaren acabades les obres de l'església i de l'ermita. Aquest projecte de la nova església també inclou el derrocament parcial d'alguns habitatges de l'antic carrer del "Sementerio", actual carrer Mossén Daniel Llorens Pellicer, per tractar d'eixamplar-lo(24).

FIGURA 28. Església de Sant Pere Apòstol

(23) MONCHO GRAU, J. V. (2008) "Els teulars de Beniarrés" en *Beniarrés, viatge al llarg del temps*, 13 De Febrer <<http://benafarez.blogspot.com.es/2008/02/els-teulars-de-beniarrs.html>> [Consulta: 3 de Gener 2017]

(24) MONCHO GRAU, J.V. (2001). "Evolució del creixement de las calles y casas en Beniarrés" en *Llibre de Festes Patronals any 2001*, Ajuntament de Beniarrés, p. 14-15

(25) MONCHO GRAU, J.V. (2000). "Un centenario después de dos: La Antigua Iglesia parroquial de Beniarrés" en *Llibre de Festes Patronals any 2000*, Ajuntament de Beniarrés, p. 13

FIGURA 29. Panoràmica de Beniarres des de la Granja abans de 1930

Malgrat tot, el canvi més important que porta el canvi de segle ve en mans del pas del ferrocarril a la població l'any 1893(28), connectant Beniarres amb les ciutats d'Alcoi i Gandia, que posa a la població en contacte directe amb les influències estètiques i constructives de les ciutats de l'època, ocasionant actuacions com la planificació d'una avinguda arbrada fins a l'estació del tren, l'actual carrer l'Alameda. Així doncs, el creixement de la població queda delimitat per les vies del tren, fet que encara es conserva en l'actualitat.

FIGURA 30. Estació de la línia de ferrocarril Alcoi-Gandia

FIGURA 31. Escoles Nacionals

Durant aquests primers anys del segle XX es comença a edificar la part sud-est de la població: apareix el carrer Sant Pere, junt al convent, i les Escoles Nacionals al 1927, també projectades per l'arquitecte Vicent Pascual, donant inici al que actualment és el carrer Doctor Orero(26).

(26) MONCHO GRAU, J.V. (2001). "Evolució del creixement de las calles y casas en Beniarres" en *Llibre de Festes Patronals any 2001*, Ajuntament de Beniarres, p. 15

FIGURA 32. Prolongació del carrer Sant Vicent

Poc després, arran de l'alçament de la presa de l'embassament de Beniarrés el 1950, es construeixen unes cases en sèrie per tal d'allotjar als treballadors encarregats del bastiment del pantà com a prolongació dels carrers Sant Vicent i Sant Pere, fins al carrer Sant Josep(27).

En aquesta època es produeixen alguns derrocaments de cases per tal d'adaptar la morfologia dels carrers del poble a les noves necessitats de mobilitat, degut a l'aparició del cotxe. D'aquesta manera, es

derrueixen cases al carrer Sant Josep per tal de poder connectar-lo amb el carrer Sant Vicent, també es tira parcialment una casa en el carrer els Dolors per tal de connectar-lo amb el carrer Santa Teresa i s'eixampla el carrer Sant Antoni derrocant les cases d'enfront de l'edifici de l'antic pòsit. També es tomba l'edifici del teular vell, per tal de connectar el carrer Sant Francesc amb les cases que s'havien bastit a les esquenes del carrer l'Alameda(27).

FIGURA 33. Extensió de la població al voltant de 1950

(27) MONCHO GRAU, J.V. (2001). "Evolución del crecimiento de las calles y casas en Beniarrés" en *Llibre de Festes Patronals any 2001*, Ajuntament de Beniarrés, p. 16-17

Finalment, en les últimes dècades del segle XX es realitzen habitatges de tipus adossat i finques de pisos en la zona est del poble. Es completen els carrer Sant Francesc i Cova Santa al nord, mentre que al sud apareixen el carrer Rosa Escrig, Maria Luisa Pastor i Alcoi com a continuació del carrer Sant Pere, al sud(28). En els primers anys del segle XXI, degut a l'època de crisi en el sector de la construcció sols es construeixen una finca de pisos al carrer Prolongació Doctor Fleming i s'urbanitzen uns solars junt al carrer Doctor Orero, que encara resten buits.

La imatge que dona Beniarres en l'actualitat és d'un centre històric diferenciat de les últimes edificacions construïdes, que suposen una desconexió respecte d'allò vernacle per la seua tipologia i acabats, allunyats de qualsevol semblança amb l'arquitectura popular així com de la manera que tenen d'ordenar-se urbanísticament.

FIGURA 34. Extensió de la població en 2017

FIGURA 35. Habitatges adossats al carrer La Creu

(28) MONCHO GRAU, J.V. (2001). "Evolució del creixement de las calles y casas en Beniarres" en *Llibre de Festes Patronals any 2001*, Ajuntament de Beniarres, p. 17

FIGURA 36. Comparació carrer Sant Francesc

2.3. COMPARACIONS FOTOGRÀFIQUES

CARRER SANT FRANCESC

La fotografia antiga probablement s'haja realitzat al voltant dels anys 20-30, abans de la guerra civil. L'època de construcció dels habitatges d'aquest carrer va des d'època morisca (s.XIII-XVI), algunes de les cases del fons, fins al el la segona meitat del segle XIX, la major part de la resta de cases que conformen el carrer. S'aprecia fàcilment l'estat dels carrers sense pavimentar, amb forta presència de roques de gran tamany, i com l'altura de les edificacions permet tindre vistes a les muntanyes del fons, a diferència de l'estat actual.

Les cases construïdes amb murs de mamposteria tenen altures semblants, amb ràfecs de vegades continus entre cases i el tamany de les finestres és menut i no apareixen balcons en voladís. Al tractar-se d'un

carrer situat a les afores del poble, en els habitatges vivia gent més humil, per això les façanes estan totalment emblanquinades amb calç en les cases que queden dins del poble, les més antigues, fins a sols tindre emblanquinat els brancals de les portes a mesura que els habitatges queden fora del la part més poblada.

En contraposició, en l'actualitat les edificacions presenten una gran diferència d'altures entre elles, les finestres cobren major protagonisme i les façanes apareixen totes amb gran varietat d'acabats que no deixen entreveure la materialitat dels edificis. S'han produït algunes recrescudes d'alguns habitatges i inclús substitucions completes, que dificulten la lectura del conjunt.

FIGURA 37. Comparació carrer Cova Santa

CARRER COVA SANTA

Realitzada en els anys 20, la fotografia en blanc i negre, representa l'antic camí de Cocentaina. En aquest carrer apareixen cases del segle XVII a l'esquerra, mentre que les de la dreta són del segle XVIII fins al cantó i de finals del XIX les que queden més a prop des del cantó. Els habitatges tanquen les vistes del carrer, el qual està sense pavimentar, i presenta els joves àlbers que formaren part del carrer l'Alameda.

Per una banda, en la fotografia antiga les cases poden tindre una alçària de 2 a 3 altures i presenten proporcions esveltes. Compten amb una presència important de finestres, enreixades en planta baixa, i balcones en voladís en la primera planta. Els ràfecs tendeixen a agrupar habitatges i totes les façanes apareixen emblanquinades amb calç.

A grans trets, en l'actualitat, el carrer presenta

les mateixes característiques. S'ha produït alguna sobrelevació a les primeres cases de la dreta i amb major impacte en les de l'esquerra. Les recrescudes de cases en carrers més amunt sorgixen com a fons de perspectiva. Els balcones s'han substituït per altres correguts de major tamany i els acabats de les façanes, sobretot les primeres de la dreta, les del segle XIX, presenten colors, probablement degut a la proximitat de cases de principis del XX que sí que presenten eixes característiques.

Com a curiositat, en la fotografia antiga, la segona casa de l'esquerra correspondria a la Casa de l'Encomana, en la que es pot observar una reixa de finestra en planta baixa que sobreix de la façana. Malauradament, aquesta casa ha sigut substituïda per una altra de nova.

FIGURA 38. Comparació carrer l'Alameda

CARRER L'ALAMEDA

La imatge històrica datada en els anys 30, correspon a l'única proposta urbanística d'avinguda que ha tingut Beniarrés. Edificada a principis del segle XX, aquesta avinguda connectava la desapareguda estació de ferrocarril de la línia Alcoi-Gandia amb la població. S'aprecien clarament els joves àlbers (álamos) plantats, que van ser eliminats pels problemes que causaven les seues arrels en l'interior dels habitatges.

Aquestes cases presenten tres altures, de les quals destaca la planta baixa per la seua alçària i tendeixen a ser amples en proporció. Les finestres, protegides per reixes de forja i fundició, cobren gran protagonisme fins al punt que les de planta baixa presenten les mateixes dimensions que les portes. En la primera planta apareix, com a mínim, un balcó en voladís mentre que a la segona

planta, en cas de tindre suficient altura, les finestres compten amb balcons enrassats. Els ràfecs poden unificar altures o ser independents en cada habitatge i el tractament de la façana adquirix cromatismes en socolades i en façanes completes. També sorgeixen tractaments amb morter en relleu als voltants de finestres i portes.

Actualment els habitatges presenten encara característiques molt similars, però s'han produït bastants recrescudes i substitucions completes. Alguns balcons s'han substituït per altres correguts de major tamany i inclús amb grossàries considerables que esborren la sensació de lleugeresa. Les façanes presenten acabats molt diferents i poc unificats en quant a materialitat i cromatisme.

FIGURA 39. Comparació carrer els Dolors

CARRER ELS DOLORS

En la imatge en blanc i negre s'hi observa l'antic ajuntament durant les festes patronals del 1948. Aquest edifici es enderrocà l'any 1967 per a construir el mercat, traslladant-se l'ajuntament a l'edifici de l'antic pòsit, encara que actualment s'ubica a un edifici modern de nova planta. Aquest carrer fou el centre de la població en el segle XVII ja que allotjava la casa de la vila, l'església en el cantó que s'observa enfront i acolliria el mercat en l'espai o "plaça" entre ambdues edificacions. El carrer apareix sense pavimentar i únicament compta amb voreres de rajola massissa.

Les cases que s'observen al fons van ser construïdes entre els segles XVI-XVIII, i malauradament, han sigut totes, excepte una, enderrocades i substituïdes per altres de noves a finals del segle XX. Presentaven dos altures, un

balcó en voladís per casa, finestres enreixades en planta baixa i la façana estava emblanquinada amb calç.

Pel que fa a l'estat actual, els nous habitatges resulten incompatibles amb l'arquitectura tradicional local, ja que no segueixen la tradició constructiva ni presenten característiques comuns a l'edificació vernacle del poble. Compten amb balcons de grans dimensions i grans voladissos d'espessor excessiu, que apareixen inclús en segona planta. A més, no presenten ràfecs, tenen coberta plana amb terrasses, els seus acabats van des del color fins a la rajola vista i destaquen sobretot els miradors parcialment cecs i les portes de garatge. Respecte l'edifici del mercat tampoc respon a les característiques pròpies de l'arquitectura de Beniarrés.

3. ANÀLISI TIPUS-MORFOLÒGIC DELS HABITATGES

Utilitzant la informació obtinguda mitjançant la hipòtesi d'evolució urbana, es proposa una classificació de les diferents tipologies d'edificació que s'han donat al llarg de la història en la localitat, atenent a les característiques morfològiques dels habitatges, en 5 tipus diferents: cases anteriors a l'expulsió dels moriscs, habitatges del segle XVII, habitatges populars del segle XVIII-XIX, senyorials del XIX i populars de principis del XX.

L'estudi es centra en les edificacions que conserven millor els elements de l'arquitectura popular i tradicional. Així, s'accepta com a part de l'edifici i del seu procés evolutiu al llarg de la història totes aquelles modificacions i reformes que s'han produït amb elements propis de l'arquitectura popular local que no perjudiquen, ni esborren el caràcter únic de les cases. És per això que es considera que aquelles modificacions que siguin posteriors a la dècada del 1920 resulten ja fora dels criteris i particularitats de l'arquitectura tradicional, pel que es rebutgen alhora de descriure els elements que componen els habitatges. Així per exemple, s'acceptaria com a part del pas del temps en la pròpia casa la col·locació d'un

balcó de 1890 en un edifici del segle XVII o qualsevol reforma produïda en el segle XIX en l'interior d'un edifici d'origen morisc, mentre que es descartaria l'obertura de finestres quadrades dels anys 50 en una casa de 1910, ja que totes aquestes modificacions posteriors a 1930 no tenen en compte les característiques particulars de l'arquitectura vernacle tradicional.

Dins d'aquestes reformes històriques acceptades es discerneix entre les que millor s'adapten a les particularitats originals de cada habitatge en quant a proporcions, estètica o impacte visual, per tal de donar una idea aproximada dels trets generals que conformen cada tipologia.

De la mateixa manera, es mostren unes pinzellades ràpides d'alguns detalls incompatibles amb les característiques de l'arquitectura tradicional local, per tal de poder comparar i reconèixer el greu impacte que tenen sobre el centre històric, deteriorant la imatge del conjunt, per la falta de sensibilitat cap a la tradició constructiva.

FIGURA 40. Carrer Cova Santa

3.1. HABITATGES MORISCS S. XIII-XVI

Apareixen sobretot en la part central del carrer Cova Santa i disseminades en el carrer Barri Ribera i els inicis del Santa Teresa. Són els habitatges que més han patit modificacions en la seua tipologia i parcel·lari, pel que no resta ningun amb la morfologia original. Destaquen les cases amb cova que apareixen en el carrer Cova Santa, on sols en queden tres de les sis que hi havia inicialment. Es distingixen per tenir el pati darrere, dos plantes i tres navades com a màxim. Es conserven alguns elements primitius en l'interior, generalment estructurals, entre reformes estètiques del XIX, mentre que l'exterior es fruit de transformacions del XX en les cases habitades, i també del XIX en les deshabitades.

FIGURA 41. Plànol tipologia morisca s. XIII-XVI esc. 1/5000

FIGURA 43. Esboç de l'alçat del carrer Cova Santa del n. 44 al 66

FIGURA 42. Façanes del carrer Cova Santa i Barri Ribera

La disposició de les parcel·les originals no segueix un ordre o alineació predeterminat, està condicionada per factors com l'orografia del terreny, que provoca irregularitats en el carrer. Actualment, aquestes irregularitats responen a parelles de parcel·les, que vol dir que històricament formaven un sol habitatge. És més, algunes d'aquestes parelles d'habitatges en l'actualitat encara pertanyen al mateix propietari. No obstant això, els trams de carrer on s'assenten són pràcticament plans.

Pel que fa a l'altura de cornisa és aproximadament d'uns 5m, ja que la tipologia predominant i original és de planta baixa més primera planta, encara que existeixen cases amb una planta més, fruit de reformes posteriors. També s'han produït sobreelevacions en els últims anys en cases d'alçària original amb la finalitat de terrassa

coberta, que causen gran impacte tant per l'augment de l'altura en relació a les cases dels costats, com en façana, ja que presenten obertures enormes i desproporcionades en l'última planta.

Respecte a la composició de les obertures, existeix una jerarquia clara en façana; l'obertura de major tamany, la porta, apareix en planta baixa, mentre que la finestra, la de menor tamany, es troba baix del ràfec. Aquestes dos obertures tendeixen a estar alineades respecte l'eix central de la porta i, de vegades, també pot apareixer alguna altra finestra en planta baixa.

Les façanes originals estan emblanquinades amb calç, encara que algunes apareixen completament pintades o amb socolades de color, habitualment blaus clars, o inclús recobertes amb materials ceràmics, que desvirtuen el conjunt.

PORTES

Presenten llindres de fusta i la seua grandària varia entre 1,50 i 1,80m d'ample per 2,00m d'altura. Les fusteries són de fusta massissa de llistons, ubicades més o menys a mitjà de l'espessor del mur i poden ser de fulla sencera, les més antigues, o de dues fulles simètriques amb pòstig com a accés i portella per a ventilació, les més actuals. Poden estar pintades amb blaus o rojos o findre contraxapats de llanda en la part baixa per a protegir-les, si no compten amb persiana alacantina.

FIGURA 44. Portes d'accés

BALCONS ENRASATS

Estan col·locats en les finestres de major tamany en primera planta com a protecció. Es subjecten empotrants-se als brancals de l'obertura, mentre que la fusteria es queda enrasada a l'interior. Els més antics són els de fusta i tenen barrots de secció quadrada, que poden estar col·locats en diagonal o en perpendicular. Posteriorment apareixen els de forja amb barrots verticals de secció quadrada, que originalment no tenien ornamentació.

FIGURA 45. Balcons enrasats de fusta i forja

RÀFECS

Originalment els habitatges moriscs no comptaven amb remat entre el mur i la coberta, simplement recolzaven les teules canal sobre el mur amb un cert vol per a que desaguaren. Més endavant, s'amuntona sobre el mur un primer nivell en voladís de rajola massissa sobre el que s'ubiquen altres rajoles en les que s'encaixen les teules canal per a desaugar cada vegada més lluny del mur. Solen tindre uns 40cm de voladís.

FIGURA 46. Vista zenital d'un ràfec d'un nivell de rajola massissa

FIGURA 47. Balcons en voladís de forja

BALCONS EN VOLADÍS

Són de forja i de dimensions reduïdes, al voltant d'uns 20cm de voladís. Els barrots són de secció quadrada i en cas de tindre ornamentació, aquesta apareix sobretot en la part baixa. La base del balcó està ocupada per taulells ceràmics. Les fusteries estan enrassades a l'interior, remarcant l'amplària del mur i solen protegir-se amb persiana alacantina.

FIGURA 48. Finestres

FINESTRES

Suposen els forats més menuts de la façana i apareixen, principalment, en la primera planta. La llinda és de fusta i sol aparèixer emblanquinada amb calç o pintada amb tonalitats blaves degut a modes del segle XIX, junt als brancals. Aquests elements tenen forma atrompetada per a obtenir més llum de l'exterior. Les fusteries són senzilles, de llistons, i també poden estar pintades, amb color blau. Existixen també branques que actuen com a reixa.

FIGURA 49. Detalls exteriors

DETALLS EXTERIORS

Es conserva alguna edificació que encara resta amb la mamposteria vista, com acostumaven a estar aquests tipus d'habitatges originalment. Fins i tot es poden trobar aparells de mamposteria, com ocorre en alguns despoblats moriscs pròxims al poble. Destaca sobretot una cova parcialment excavada en la roca i coberta amb volta tabicada, que fa de celler d'un habitatge, que té accés exterior i interior. Algunes finestres estan protegides amb cortines de baladre.

La parcel·la en les alqueries andalusines tendeix cap a la forma quadrada, amb unes dimensions entre els 9x9m i els 15x15m. L'habitatge està format d'una a quatre naus d'entre 2,50m i 2,90m d'amplària, distribuïdes al voltant d'un espai obert, el pati, espai per excel·lència de la casa. A l'àmbit rural, els tipus més utilitzats són els habitatges d'una o dues naus, és a dir, els tipus I, L o H (29). Amb l'expulsió dels moriscs aquests habitatges s'adapten a les necessitats de la nova població, dividint-se en diverses cases, on cadascuna tindrà la seua evolució pròpia. Les noves divisions per a separar les propietats es fan amb barandats, parets molt fines de rajola massissa, que ajuden a donar indicis clars alhora de reconèixer els habitatges que originàriament van tindre les característiques d'una casa morisca.

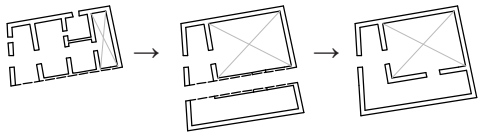

FIGURA 50. Reconstrucció de l'evolució d'un habitatge morisc, carrer Sant Josep n. 1

Aquestes cases estan construïdes amb murs de mamposteria estructural, que inicialment tenien espessors al voltant dels 60cm, on recolzen jàssenes i bigues de troncs de fusta, encara que originalment l'únic material de construcció era la pedra, pel que les obertures estaven fetes mitjançant arcs.

També destaca la tipologia de cases cova, que té dos navades construïdes i l'última resulta excavada en la roca, degut al desnivell intern de la parcel·la. Aquest espai s'aprofitava de corral, pel que es creu que originàriament la navada intermèdia no existia i hauria sigut un pati. També suposen cases de parcel·la morisca fragmentada, ja que en alguna ocasió dos cases contigües encara pertanyen al mateix propietari.

Els usos comuns es troben en planta baixa, mentre que els dormitoris estan en planta alta. Apareixen recrescudes innecessàries en forma d'andana.

(29) IVARS PÉREZ, J. (2009). "Proposta de protecció de l'urbanisme andalusí valencià: alqueries i ravalés" en *Mudèjars, moriscs i cristians a la Marina i la Safor. 400 anys de l'expulsió. Actes del 5é Congrés d'Estudis de la Marina Alta*. Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert i Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta, vol. 1, p. 65

FIGURA 51. Arc de descàrrega de mamposteria i sistema estructural del sostre

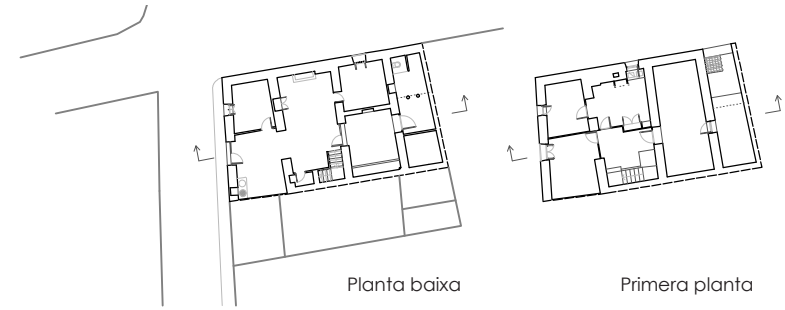

FIGURA 52. Planes (esc. 1/500) i secció (esc.1/300) del n. 1 del carrer Sant Josep

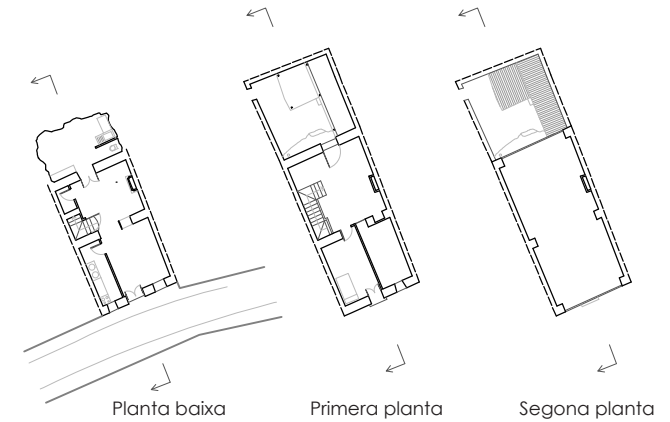

FIGURA 53. Planes (esc. 1/500) i secció (esc.1/300) del n. 55 del carrer Cova Santa

FIGURA 54. Paviments

PAVIMENTS

En planta baixa es troben sobretot paviments ceràmics d'argila roja, col·locats en quadrícula. Ací es marca el pas de l'animal des de la porta d'accés fins al pati, a través de peces geomètriques menudes de paviment d'argila o amb el propi paviment serigrafat, que evitava que l'ase esvarara. També apareixen alguns paviments hidràulics com a decoració puntual o ocupant tota una habitació, mentre que a l'andana els paviments solen ser continus d'algeps.

FIGURA 55. Acabats dels paraments

PARAMENTS

Sempre existeix diferenciació cromàtica entre parets i sostre, de la mateixa manera que ocorre entre la paret i el sòl, amb el rodapeu. Els cromatismes utilitzats en les parets varien entre tonalitats verdoses i blaves, fruit d'adaptacions del segle XIX i XX. Pel que fa al sostre, les bigues també poden estar policromades junts als revoltons en tonalitats blaves, amb tons almagres, ressaltant amb el blanc o blau del sostre, o fins i tot emblanquinades amb calç, dins de criteris estètics posteriors.

FIGURA 56. Detalls interiors

DETALLS INTERIORS

És molt remarcable la presència d'habitacions cova excavades en la pròpia roca, degut al desnivell del terreny, en dos habitatges, dels cinc que hi havia originàriament. També es troba a un mur de càrrega una obertura en forma d'arc, que probablement fóra de l'etapa inicial de la parcel·la morisca. Curiosament, encara resten instal·lacions de cadufs (canonada ceràmica) que conduïxen l'aigua de la coberta posterior a l'interior de la cisterna d'aigua.

FIGURA 57. Carrer els Dolors

3.2. HABITATGES POPULARS S. XVII

Aquests habitatges són els primers en construir-se després de l'expulsió dels moriscos. Els millors conservats apareixen junt el que fou la casa de l'Encomana, al carrer Cova Santa i la part baixa del carrer els Dolors. Els del carrer Cova Santa presenten façanes posteriors que no han patit modificacions al llarg de la seua història, pel que conserven perfectament els elements originals, i fins i tot, alguns d'ells tenen hort darrere. Es caracteritzen per poder tindre el pati al mig de la casa o al final, tres plantes, cisterna i més de tres navades. La seua estètica exterior és fruit de reformes del segle XVIII i XIX mentre que a l'interior apareixen elements del XIX i de principis del XX, que tracten de conferir a la casa un caràcter més senyorial.

FIGURA 58. Plànol tipologia popular s. XVII esc. 1/5000

FIGURA 60. Esboç de l'alçat del carrer Cova Santa del n. 15 al 35

FIGURA 59. Façanes del carrer Cova Santa

Els habitatges s'ordenen perpendicularment a la direcció del desnivell, tractant de buscar l'anivellament major de la parcel·la. Així doncs, es produeix una diferència d'altures de cornisa entre cases que segueix la direcció de la pendent, és a dir, a mesura que va pujant el terreny cada casa té més altura que l'anterior.

En algunes cases s'aprecia clarament com s'ha produït una divisió al llarg de la història, ja que les façanes estan fragmentades en dos en quant a acabats. També hi han altres que estan agrupades en parella, que probablement es construïren a l'hora, perquè conserven la mateixa altura de cornisa, però tenen excessiva amplitud com per a ser fruit d'una fragmentació.

En quant a la composició dels envans, apareix una clara gradació en façana. Els forats de major tamany

apareixen en planta baixa (portes), mentre que els de menor tamany es troben en la part més allunyada del terra (finestres i balcó). A grans trets, en planta baixa apareix una finestra i la porta, en primera planta el balcó i en la segona dos finestres. En general, es tendeix a buscar un eix d'obertures alineat amb la porta, és a dir, dalt de la porta es troba el balcó i dalt d'aquest una finestra, que solen estar alineades respecte l'eix central de la porta. No obstant això, la imatge que es té de les façanes és de relatiu ordre.

Els acabats són en general emblanquinats de calç amb socolades de color, habitualment blaus clars i grisos, i en menor proporció revestides amb materials ceràmics. Aquestes socolades, junt a reixes i fusteries d'alumini, deterioren la imatge del conjunt.

PORTES

Les dimensions de la porta varien entre 1,50 i 1,80m d'ample per 2,20m d'altura. Presenten llindes de fusta i els brancals poden estar decorats amb moldures o rebaixaments. Les fusteries són de fusta massissa de llistons, ubicades aproximadament a mitad de l'espessor del mur i compten amb dues fulles simètriques amb pòstig com a accés i portella per a ventilació. Poden estar protegides amb persiana alacantina o cortina de baladre.

FIGURA 61. Portes d'accés

BALCONS

Són de forja i d'uns 50cm de voladís. Els barrots són de secció quadrada i els motius ornamentals es concentren en la part inferior. Poden tindre mènsula en la part inferior com a reforç. Les fusteries són massisses i estan enrassades a l'interior, remarcant l'amplària del mur i presenten dos fulles acristalades amb contrafinestres en la part interior, que poden tindre portelles. Solen protegir-se amb persiana alacantina.

FIGURA 62. Balcons

RÀFECS

Els més habituals tenen una longitud d'uns 50cm de voladís i estan constituïts per rajoles massisses amuntades i ordenades en forma de punta de diamant. Actualment resten poques sense canaló per a la recollida d'aigües i, encara que és l'únic cas, originàriament molts podrien haver estat decorats amb pintures i motius geomètrics.

FIGURA 63. Vista zenital d'un ràfec en punta de diamant

FIGURA 64. Reixes de finestres en planta baixa

REIXES

Apareixen col·locades en les finestres de planta baixa com a protecció. Les més antigues són les que queden enrassades dins del mur i tenen barrots de secció quadrada, col·locats en diagonal subjectats per travessers. Altres es subjecten des de l'exterior i presenten barrots verticals de secció circular i cintes enroïllades de forja com a ornamentació; mentre que les de finestres de major tamany tornen a enrassar-se a l'interior del mur, amb barrots verticals de secció quadrada.

FIGURA 65. Finestres

FINESTRES

De dimensions variables, suposen les obertures més menudes. La llinda és de fusta i sol aparèixer enlluïda, junt als brancals, de manera atropetada. Els brancals poden estar policromats amb pintures blaves degut a modes del segle XIX, o emblanquinats com la façana. Les fusteries són senzilles, de llistons, i poden estar pintades. En menor proporció, apareixen fusteries amb vidres i amb reixes de forja o fundició.

FIGURA 66. Elements en façana posterior i pati

FAÇANA POSTERIOR I PATIS

Aquests murs de mamposteria vista són considerats l'element que millor conserva les característiques originals. Apareixen obertures amb arcs de mamposteria i es produeix la recollida d'aigua per al pou del faldó posterior de la coberta, mitjançant canals ceràmiques. Es conserven finestres amb branques que actuen de reixa a les façanes posteriors i les que donen al pati tenen formes més singulars, com ara d'arc de mig punt tabicat.

Centrant-se ja en l'interior, el sistema constructiu d'aquestes cases es realitza mitjançant murs estructurals de mamposteria separats una distància d'uns tres metres, sobre els quals recolzen jàssenes que no estan treballades i tenen la forma del tronc. Damunt d'aquestes jàssenes descansen les bigues de fusta, també sense enquadrar, entre les quals apareixen revoltos d'algeps reomplits amb reble per tal de donar-li espessor al forjat i regluaritzar-lo. La coberta està constituïda per bigues de fusta en forma de troncs sota les que recolza un canyís, que pot estar lluit, i on se situen les teules de ceràmica àrab amb pendent per a expulsar l'aigua. Les escales que uneixen les tres plantes estan formades per tres trams de volta tabicada de rajola massissa.

Aquest tipus d'habitatges estan distribuïts a una mà, és a dir, existeix un eix marcat que va des de la porta d'accés fins al pati, que habitualment servix de ventilació i pas, mentre que junt a aquest recorregut es distribueixen les diferents habitacions i cambres de la casa. En planta baixa apareix sempre

un dormitori, que està situat junt a la porta d'accés, donant a façana, fet que permet obrir una finestra i tindre ventilació pròpia. També és habitual que la cisterna d'acumulació d'aigua aparega junt a la porta. L'espai central de la casa és la ximeneia, mentre que la cuina es situa en la navada junt al pati per a aprofitar la ventilació. Respecte al lavabo, es tracta d'un element molt recent i està fóra de la distribució original, pel que ocupa part del pati. En la primera planta es repartixen la resta de dormitoris, procurant tindre possibilitat de ventilació directa i l'última planta no presenta un ús concret, simplement servix d'andana.

En alguns casos, s'utilitzaven les habitacions com a moneda d'intercanvi en les relacions comercials amb els propietaris dels habitatges veïns, fent que augmentara el nombre d'habitacions i otorgant a la planta una forma més irregular. Les noves divisions entre aquestes propietats es fan amb barandats de rajola massissa, resultant molt més dèbils que les mitgeres originals fetes amb murs de mamposteria.

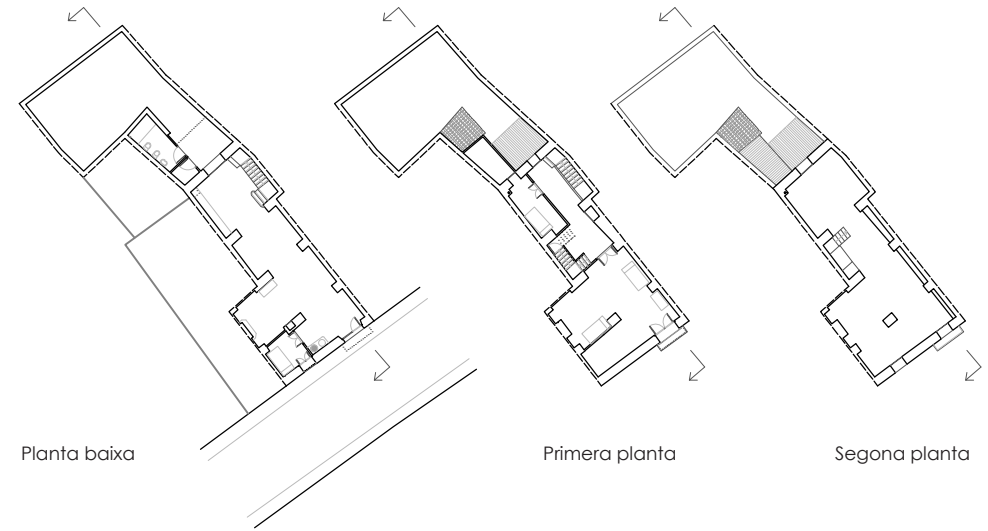

FIGURA 67. Començament de les voltes d'escala i estructura de la coberta

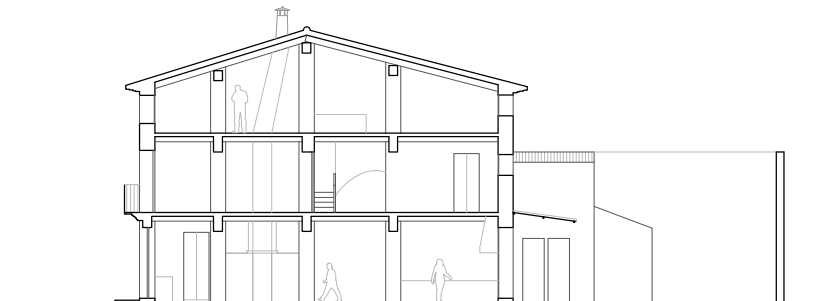

FIGURA 68. Plantes (esc. 1/500) i secció (esc.1/300) del n. 27 del carrer Cova Santa

FIGURA 69. Paviments

PAVIMENTS

S'han mantés sobretot en la primera planta dels habitatges, ja que en planta baixa generalment s'han substituït i en l'andana els paviments són continus d'algeps. Els més antics que es conserven són els paviments ceràmics d'argila roja, que apareixen col·locats en quadrícula. Destaca també la gran varietat de paviments hidràulics que dibuixen estores amb diferents patrons. També s'utilitzen taulells de trepa com a decoració en paviments.

FIGURA 70. Acabats dels paraments

PARAMENTS

Les parets poden estar emblanquinades amb calç i solen tindre un rodapeu d'un pam d'altura ressaltat amb pintura grisa. Poden haver sanefes i encintats a un pam respecte el sostre. Aquest espai també es pot marcar quan la paret es pinta de color, generalment verds i blaus clars, deixant-lo en blanc. Pel que fa al sostre, les bigues estan policromades en marró o roig o fins i tot emblanquinades com la resta de l'habitació.

FIGURA 71. Elements decoratius i detalls de l'interior

DECORACIÓ I DETALLS

Els elements que més destaquen en quant a decoració són els fumerals de les ximeneies. Presenten una cornisa inferior i estan pintades amb vetejats que simulen marbres i materials petris, amb ocres i marrons, i presenten un motiu principal al centre. Els cantons poden estar rebaixats i emmarcats amb pilastres. Destaca la presència de cisternes d'aigua a l'entrada de les cases. Puntualment també poden apareixer socolades de taulells ceràmics.

FIGURA 72. Carrer Sant Miquel

3.3. HABITATGES POPULARS S. XVIII-XIX

Es tracta de la tipologia d'habitatge predominant en el poble i es concentra especialment al nord-est, al voltant del carrer Sant Josep i els carrers que el travessen. En aquesta zona les cases són en general de dos plantes i no compten amb balcons en voladís. També apareixen habitatges completant el carrer Cova Santa, els Dolors i el tram de la Plaça de l'Església fins al convent. Aquests últims tendeixen a tindre tres plantes i balcons en voladís. No obstant això, ambdós casos es caracteritzen per tindre tres nevades, cisterna i pati posterior, que pot tindre algun tipus d'edificació al final de la parcel·la. La seua aparença, tant interior com exterior, és en els casos millor conservats del segle XIX i en la resta de finals del XX, amb abundància d'elements impropis.

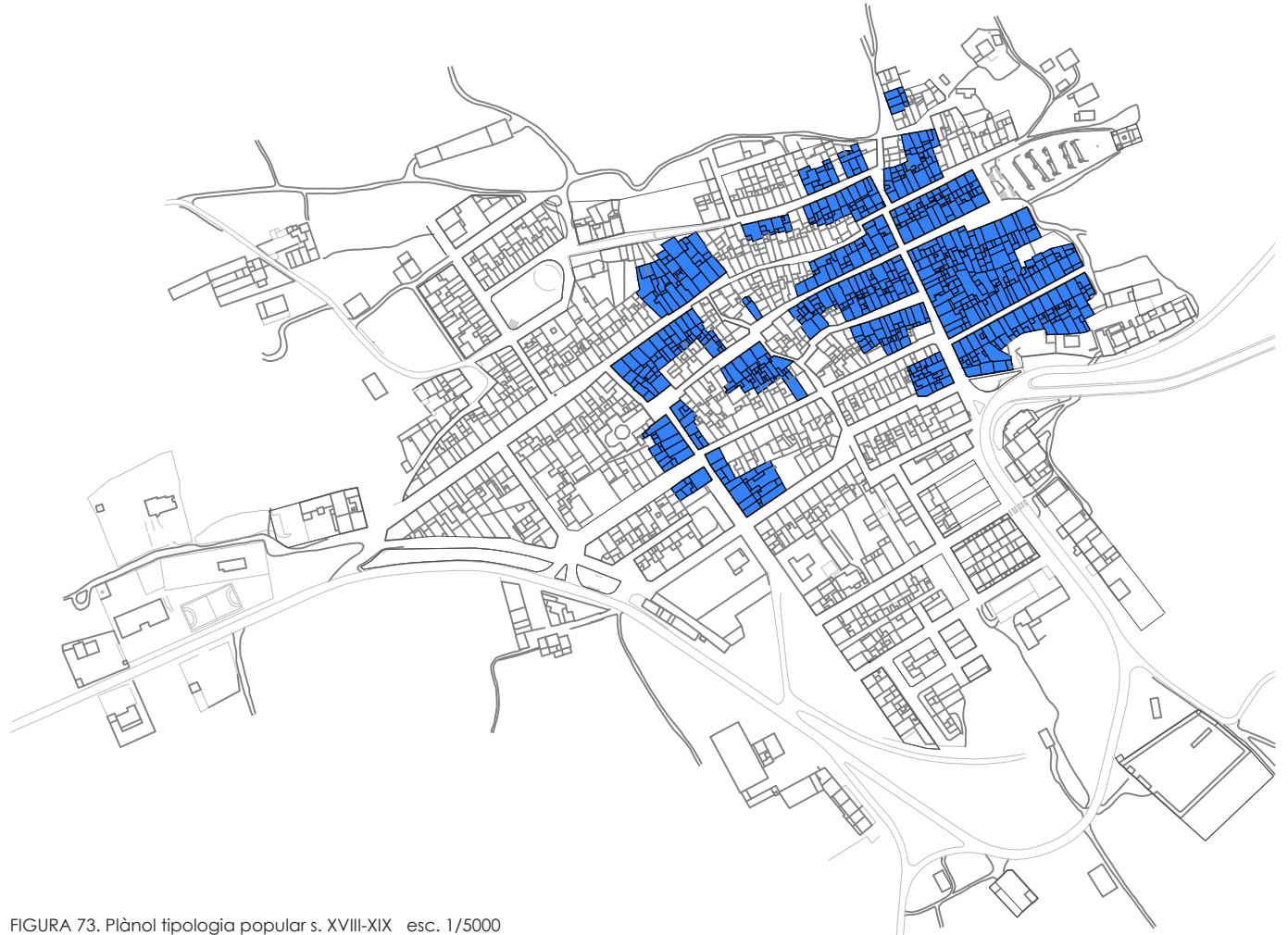

FIGURA 73. Plànol tipologia popular s. XVIII-XIX esc. 1/5000

FIGURA 75. Esboç de l'alçat del carrer Santa Teresa del n. 28 al 10

FIGURA 74. Façanes del carrer Santa Teresa, Sant Josep i Sant Francesc

Els carrers comencen a estar més planificats al voltant del segle XIX, quan comencen a ser més regulars i rectes, tot i tindre pendent. Per tant, apareix una diferència d'altures de cornisa entre cases contigües que segueix la direcció de la pendent, mentre que en els carrers més plans tendix a unificar-se.

La parcel·la presenta desnivell ja que s'ordena en funció del carrer i no del propi terreny, pel que la distribució de les habitacions en planta baixa es produeix en seminivells, en els casos amb més irregularitats del terreny, o tota al mateix nivell, apareguent el pati i l'accés del carrer a una altra altura.

Pel que respecta a la composició de les obertures en la façana, presenta una progressió, ja que els forats de major tamany es troben en planta baixa, portes i balcons, mentre que les de menor tamany, les finestres, apareixen en la part més elevada de la frontera.

Habitualment, les obertures de la porta i del balcó, enrasat o en voladís, es solen agrupar al voltant d'un eixe de simetria. En planta baixa sol apareixer una finestra de dimensions majors que les de l'última planta, on generalment n'existeixen dos, una de les quals pot estar alineada a l'eix de la porta-balcó. Tanmateix la imatge que donen les obertures en la frontera és de certa regularitat, però amb falta d'alineació.

Normalment la façana està emblanquinada amb calç i presenta una socolada de color blau o gris, encara que originàriament estava completament emblanquinada. Per desgràcia l'excés de transformacions estètiques de finals del XX amb elements inadequats, han fet proliferar socolades de materials ceràmics, reixes i fusteries d'alumini i colors en façana que causen un impacte estètic sever a l'aspecte històric dels habitatges.

PORTES

Les dimensions de la porta varien entre 1,50 i 1,80m d'ample per 2,20m d'altura. Presenten llindes de fusta i d'arcs rebaixats de rajola massissa. Les fusteries són de fusta massissa de llistons, ubicades aproximadament a mitad de l'espessor del mur i compten amb dues fulles simètriques amb pòstig com a accés, que pot estar cobert amb una porta de vidre, i portella per a ventilació. Poden estar pintades de color marró i protegides amb persiana alacantina o contraxapat de llanda en la base.

FIGURA 76. Portes d'accés

BALCONS EN VOLADÍS

Els més antics són de forja i d'uns 50cm de voladís. Els barrots solen ser de secció quadrada amb ornamentació en la part inferior i tenen mènula en la part de baix per a reforçar el recolzament. També apareixen bases de pedra sobre la qual recolza la barana de forja, eliminant l'esforç estructural de la forja i fent possible l'aparició de major ornamentació. Les fusteries estan enrassades a l'interior, remarcant l'amplària del mur i solen protegir-se amb persiana alacantina.

FIGURA 77. Balcons en voladís

FIGURA 78. Vista zenital d'un ràfec de dos nivells de rajola massissa

RÀFECS

La tipologia de ràfec que més predomina en aquest tipus d'habitatges té una longitud de voladís d'uns 40cm i està constituït per rajoles massisses amuntades i ordenades per a crear dos nivells sobre els quals recolzar les teules canal. Així es protegeix el mur de possibles vessaments d'aigua i servix d'element de coronació del mur i d'unió entre aquest i la teulada. Actualment resten pocs sense canaló per a la recollida d'aigües, desmillorant la imatge de la façana.

FIGURA 79. Balcons menuts

BALCONS MENUTS

Suposen la tipologia de balcó en voladís més antiga que apareix al poble. Són de forja amb barrots de secció quadrada, principalment sense ornamentació, i en cas de tindre'n aquesta s'agrupa en la part inferior dels barrots. La base està ocupada per taulells ceràmics d'argila roja i tenen un vol d'uns 20cm. Les fusteries apareixen enrasades a la cara interior del mur, remarcant el seu grossor i apareixen protegides per persianes alacantines.

FIGURA 80. Balcons enrasats

BALCONS ENRASATS

Es tracta de finestres de grans, que per les seues dimensions precisen de protecció. Els que apareixen en aquesta tipologia són de forja amb barrots de secció quadrada, els més antics, mentre que els posteriors estan ornamentats. Les fusteries són massisses i estan enrasades a l'interior, remarcant l'amplària del mur, i presenten dos fulles, que poden estar acristalades, amb contrafinestres a la part interior que solen tindre portelles. Solen protegir-se amb persiana alacantina.

FIGURA 81. Finestres

FINESTRES

Tenen dimensions menudes i proporcions allargades. Les més diminutes estan en planta segona i en cas de no tindre'n en primera, mentre que les més grans apareixen en planta baixa, junt a la porta. La llinda és de fusta i sol aparèixer enlluïda, junt als brancals, de manera atrompetada. Aquests paraments poden estar policromats amb pintures generalment blaves, degut a modes del segle XIX, o emblanquinats com la façana. Les fusteries són senzilles de llistons.

Interiorment, la parcel·la s'acota mitjançant murs de mamposteria i el sistema estructural d'aquestes cases es realitza mitjançant estructures muràries també de mamposteria d'uns 50cm aproximadament, separats una distància al voltant de tres metres, sobre els quals recolzen jàssenes sense esquadrar. Damunt d'aquestes jàssenes descansen les bigues de fusta, també sense treballar, entre les quals apareixen revoltons d'algeps reomplits amb reble per tal de donar espessor al forjat i regularitzar-lo.

La coberta està constituïda per bigues de fusta sense esquadrar sobre les que recolza un canyís, on se situen les teules de ceràmica àrab amb pendent per a expulsar l'aigua, encara que es poden trobar cadufs per a aprofitar aquesta aigua per omplir les cisternes. Les escales que uneixen les dos plantes estan formades per tres trams de volta tabicada de rajola massissa, mentre que pot existir una tercera planta, amb caràcter més secundari amb accés

mitjançant escala de mà. Aquest tipus d'habitatges estan distribuïts a una mà, és a dir, apareix un recorregut marcat que va des de l'accés fins al pati de darrere, que habitualment servix de pas i ventilació, mentre que junt a aquest eix es distribueixen les diferents habitacions de la casa.

En planta baixa apareix sempre un dormitori, que està situat junt a la porta d'accés, donant a façana, fet que permet obrir una finestra i tindre ventilació pròpia. Pel que fa a la cisterna d'acumulació d'aigua pot estar junt a la porta o aparèixer en l'última navada abans del pati, habitualment la cuina. L'espai central de la casa és la ximeneia, mentre que l'escala pot estar enfrontada a aquesta o en la navada de la cuina. Respecte al lavabo, es tracta d'un element molt recent i està fóra de la distribució original, pel que ocupa part del pati. En la primera planta es repartixen la resta de dormitoris, procurant tindre possibilitat de ventilació directa i l'última planta servix d'andana.

FIGURA 82. Sistema estructural de les obertures i de la coberta.

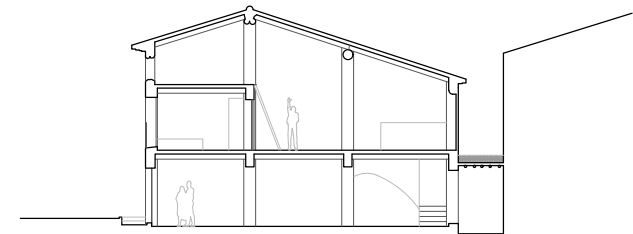

FIGURA 83. Plantes (esc. 1/500) i secció (esc.1/300) del n. 21 del carrer Santa Teresa

FIGURA 84. Paviments

PAVIMENTS

En planta baixa destaca el pas del carro fins al pati mitjançant paviment ceràmic d'argila roja serigrafiat amb motius geomètrics i vegetals de gran riquesa i varietat. L'abundància d'aquest tipus de paviment sorgix per la possibilitat d'haver sigut fabricats en algun dels dos teulars que hi havia al poble. Aquest pas de carro també pot estar fet amb paviment hidràulic adequadament fragmentat i col·locat per a seguir el patró de dibuix. Les pintures plàstiques com a acabat del paviment continu de guix en escala i andana resulten inadequades.

FIGURA 85. Acabats dels paraments

PARAMENTS

Normalment les parets estan completament emblanquinades amb calç, llevat de la part baixa que està remarcada amb un rodapeu d'un pam de longitud aproximadament, pintat de color gris. També poden estar pintades de colors, generalment verds i blaus clars. En quant al sostre, les bigues apareixen diferenciades amb colors marrons o rojos, mentre que els revoltos poden estar pintats amb blau o emblanquinats.

FIGURA 86. Elements ornamentals i decoratius d'interior

ORNAMENTACIÓ

Els fumerals de les ximeneies conformen l'element amb més decoració de la casa. Presenten cornisa inferior, cantons rebaixats i pilastres, tot això pintat en tonalitats marrons i ocre amb una pintura central. També apareix un rodapeu pintat a les escales en tonalitats grises, que envolta les contrapejades dels escalons. És destacable la presència de falsos sostres d'escaiola subjectats amb canyís a l'estructura de la coberta.

FIGURA 87. Carrer Sant Vicent

3.4. HABITATGES SENYORIALS S. XIX

Aquests habitatges expressen el caràcter de la societat acabada que es va desenvolupar a principis del segle XIX en la població, degut a l'auge econòmic. S'agrupen principalment al voltant dels inicis del carrer Sant Vicent. Destaquen també l'habitatge del carrer els Dolors, que fou propietat d'un dels comanadors del poble i el situat a les afores del poble al sud, la Granja, que va ser residència d'estiu d'una família acomodada de Cocentaina. Es caracteritzen per tindre tres navades amb pati darrere, tres plantes, façana ampla i gran presència de reixereries. La seua estètica conserva bastant els elements i característiques originals de l'època.

FIGURA 88. Plànol tipologia senyorial s. XIX esc. 1/5000

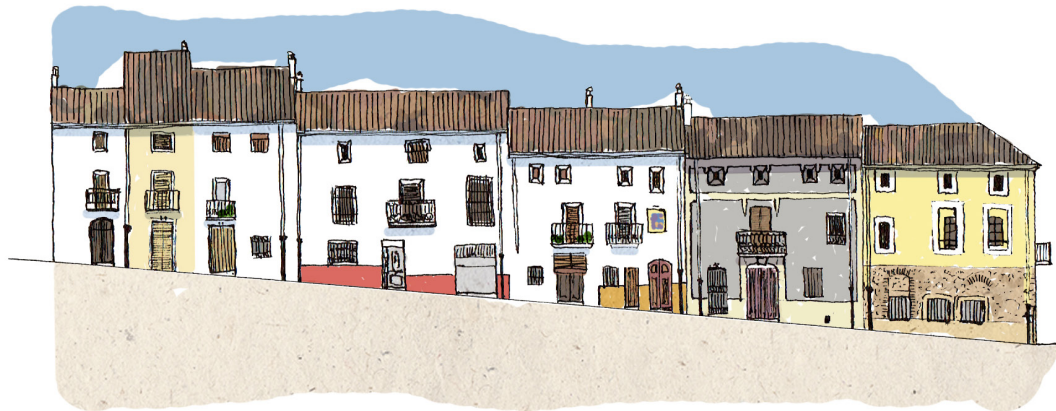

FIGURA 90. Esboç de l'alçat del carrer Sant Vicent del n. 2 al 16

FIGURA 89. Façanes de la Granja i els carrers Sant Vicent i els Dolors

Els habitatges s'ordenen en carrers que no tenen massa desnivell, tractant de buscar l'anivellament major de la parcel·la.

En quant a la composició de les obertures, els forats de major tamany apareixen en planta baixa, portes i finestres de gran tamany; en planta primera apareix el balcó en voladís i finestres de tamany mitjà enreixades en caixó; mentre que les finestres de menor tamany es troben en la part més pròxima al ràfec i poden aparèixer agrupades en grups de quatre, o en cas d'haver una sola finestra, alineada respecte l'eix central del balcó. Destaca en aquest tipus d'obertura menuda les finestres en forma ovalada d'ull de bou.

En general, es busca un eix d'obertures alineat amb la porta, sobre la qual es troba el balcó i dalt d'aquesta una finestra, que solen estar alineades respecte l'eix central de la porta.

Així, la imatge que es té de la façana és de cert ordre en les obertures.

Els acabats són molt variats i presenten decoracions de gran qualitat que han arribat ben conservades a l'actualitat. Poden anar des de l'emblanquinat senzill fins a l'emmarcament dels elements arquitectònics amb colors de tonalitats roges, o amb morters més clars que els de la frontera. Existeixen dos casos que tenen esgrafiats en morters de tonalitats grises que simulen l'aparell d'un mur de carreus. Pel que fa a les socolades, apareixen remarcades en volum i poden estar pintades en colors blaus o simplement ressaltades per la pròpia materialitat, al tractar-se de grans carreus de pedra. Malauradament apareixen en algunes d'aquestes materials ceràmics, que junt a portes i fusteries d'alumini deterioren la visió de l'edifici original.

PORTES

Les dimensions de la porta varien entre 1,70 i 1,90m d'ample per 2,50m d'altura. Presenten llindres d'arcs rebaixats que poden ser de rajola massissa o de dovelles de pedra en les cases les més ostentoses. Les fusteries són de taules de fusta massissa decorades amb relleus i serigrafats, ubicades aproximadament a mitat de l'espessor del mur i compten amb dues fulles simètriques amb pòstig com a accés i portella per a ventilació. Poden estar protegides amb cortina de baladre o contraxapades amb llanda pintada.

FIGURA 91. Portes d'accés

BALCONS

Són d'uns 50cm de voladís i els més antics són de forja amb mènsula a la part inferior com a reforç. Els barrots són de secció quadrada i els motius ornamentals es concentren en la part inferior i prop de la barana. Més tard apareixen bases de pedra com a sistema estructural, pel que la reixa passa a ser purament ornamental, incrementant-se la decoració. Les fusteries són massisses i estan enrassades a l'interior, remarcant l'amplària del mur. Solen protegir-se amb persiana alacantina.

FIGURA 92. Balcons en voladís de forja amb moldura i de base de pedra

FIGURA 93. Vista zenital d'un ràfec de tres nivells ortogonals entre sí

RÀFECS

Els més destacables compten amb uns 60cm de voladís aproximadament i estan constituïts per rajoles massisses amuntades, disposades en 3 nivells, ortogonals entre sí, per a aconseguir la màxima longitud de voladís possible, elevat la protecció de la façana. Els cantons apareixen escalonats en direcció transversal a l'aparell i s'utilitzen taulells ceràmics d'argila per a facilitar el recolzament. També poden aparèixer enlluïts d'escaiola en forma de moldures.

FIGURA 94. Reixes de finestres de gan tamany en planta baixa

REIXES EN PLANTA BAIXA

Apareixen col·locades com a protecció en les finestres de planta baixa que presenten la mateixa altura que la porta. Són de forja i els barrots poden ser de secció quadrada o circular, els quals apareixen subjectats pels travessers, conformant la reixa. La decoració i ornamentació es concentra en direcció horitzontal, entre travessers, apareixent en menor mesura entre els barrots verticals.

FIGURA 95. Reixes en caixó en finestres de tamany mitjà

REIXES EN CAIXÓ

Es col·loquen sobre finestres de dimensions mitjanes en planta primera o baixa. Sobreeixen del pla de la façana en forma de caixó i se subjecten a l'exterior de l'obertura. Presenten barrots de secció quadrada, que solen estar ornamentats en la part inferior. Es pot enrasar la part de baix, mentre que el caixó el formaria la part de dalt, de manera prismàtica o en volutes. Els extrems tenen la possibilitat de protegir-se amb taulell ceràmic, unit al mur mitjançant una moldura d'escaiola. També apareixen balconcs encaixonats amb portes per a poder obrir la reixa.

FIGURA 96. Reixes de finestres menudes en plantes superiors

FINESTRES

Suposen les obertures més menudes. La llinda és de fusta i junt als brancals, poden aparèixer de manera atropetada. Apareixen protegides amb reixes que poden estar enrasades a l'interior, encaixonades de forma prismàtica o amb volutes, o inclús meitat enrasades meitat encaixonades. Les fusteries són de dos fulles simètriques i de taulons, que poden estat pintats amb els colors de l'interior de l'habitatge.

Centrant-se ja en l'interior, l'estructura d'aquestes cases es realitza mitjançant murs estructurals de mamposteria d'uns 50cm d'espessor separats una distància d'uns tres metres i mig, sobre els quals recolzen jàssenes de fusta rectangulars. Damunt d'aquestes jàssenes descansen les bigues de fusta, també de forma prismàtica, entre les quals apareixen revoltons de guix conformant els forjats. Poden aparèixer falsos sostres d'escaiola fets amb canyís, que se subjecten penjats de l'estructura del sostre mitjançant fibres vegetals d'espart i escaiola. La coberta està constituïda per bigues de fusta sense esquadrar sobre les que recolza un canyís, que pot estar lluit, i on se situen les teules de ceràmica àrab amb pendent per a expulsar l'aigua. Les escales que uneixen les tres plantes estan formades per tres trams de volta tabicada de rajola massissa.

Aquest tipus d'habitatges estan distribuïts en general a dos mans, això és, existeix un eix marcat que va des de la porta d'accés fins al pati, que habitualment servix de ventilació i pas,

mentre que als dos costats d'aquest recorregut es distribueixen les diferents habitacions de la casa.

En planta baixa apareix sempre un dormitori, que està situat junt a la porta d'accés, donant a façana, fet que permet tindre ventilació directa. L'espai central de la casa és la ximeneia, enfront de la qual solen ubicar-se les escales, mentre que la cuina es situa en la navada junt al pati per a aprofitar la ventilació.

Habitualment els usos i les noves construccions que apareixen en els habitatges es realitzen ocupant part de l'espai del pati, que desvirtuen el benestar de les cases i suposen problemes de ventilació a les habitacions que es troben en la navada contigüa al pati. Així doncs el lavabo, al ser un element molt recent, està fóra de la distribució original, pel que ocupa aquests espais exteriors.

En la primera planta es repartixen la resta de dormitoris, procurant tindre possibilitat de ventilació directa i l'última planta no presenta un ús concret, simplement servix d'andana.

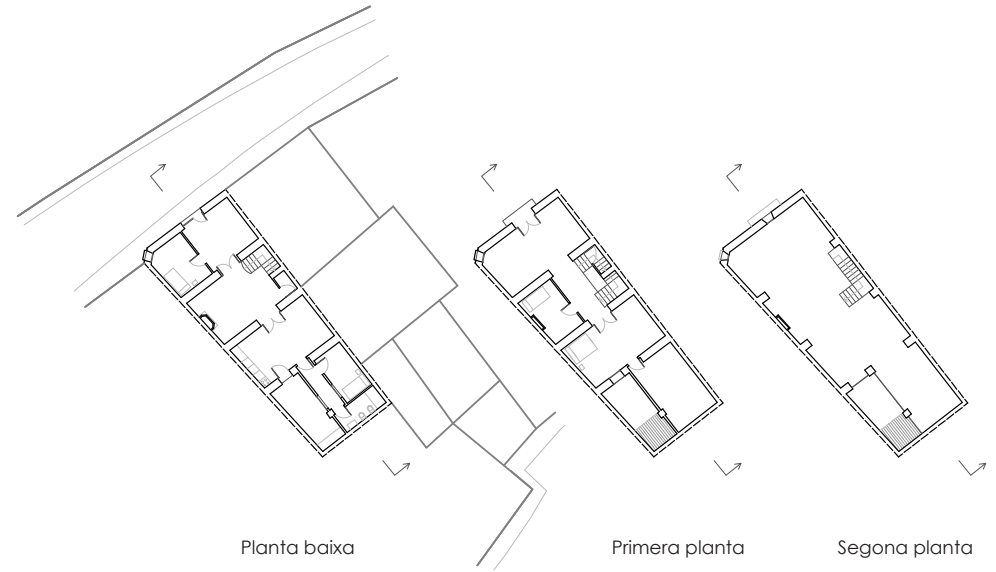

FIGURA 97. Sistema de fals sostre i recrescoda del nivell de coberta original

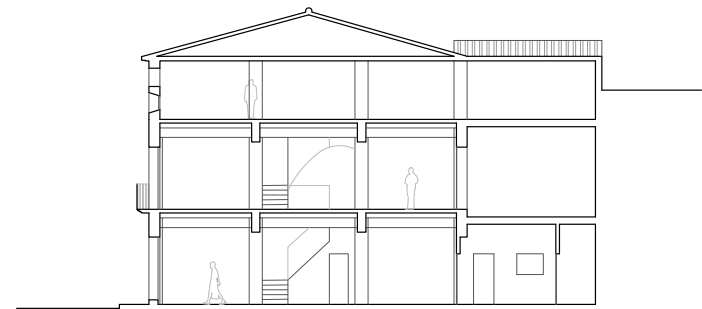

FIGURA 98. Plantes (esc. 1/500) i secció (esc.1/300) del n. 42 del carrer els Dolors

FIGURA 99. Paviments

PAVIMENTS

Exteriorment apareixen taulells ceràmics d'argila blanca serigrafiats amb motius florals. Pel que fa a l'interior s'han mantés sobretot en la primera planta dels habitatges, ja que en planta baixa generalment han estat substituïts. Els més antics que es conserven són els paviments ceràmics d'argila roja, que apareixen col·locats en quadrícula, que va variant de direcció, ortogonal i diagonal. Destaquen també els paviments hidràulics, resultat de reformes posteriors, que busquen augmentar l'ostentació de la casa.

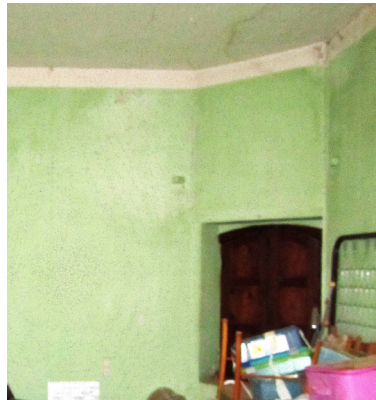
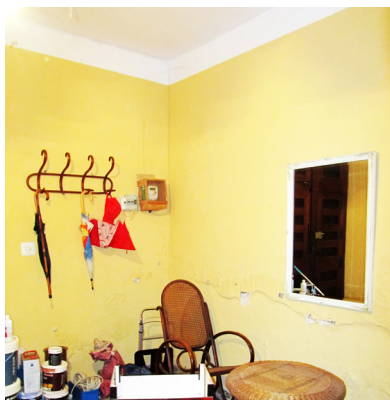

FIGURA 100. Acabats dels paraments

PARAMENTS

Les parets apareixen sempre pintades de color per a diferenciar-se del sostre, que està pintat de blanc. Es troben tonalitats noves com grocs o ocre, i els verds adquireixen major intensitat. Desapareix el rodapeu i en el seu lloc es remarquen les socolades amb colors dins de la tonalitat de la paret però més obscurs. Les bigues poden estar amagades en el fals sostre o vistes. Aquests acabats són en general, posteriors, pel que desvirtuen l'elaborada estètica d'aquest tipus d'habitatge.

FIGURA 101. Elements ornamentals i decoratius d'interior

ORNAMENTACIÓ

Les xemeneies suposen un element important dins de la decoració, amb relleus i pintures de paisatges. Les escales cobren protagonisme amb les contrapejades revestides de taulells ceràmics de trepa, mamperlats de fusta, rodapeus pintats i baranes de forja amb barrots de secció quadrada i ornamentació en la part inferior i pròxima a la barana. S'han trobat algunes pintures que podrien haver sigut esboços de sanefes a nivell de sòcol.

FIGURA 102. Carrer l'Alameda

3.5. HABITATGES POPULARS S. XX

La manera en la que estan construïts aquests habitatges té fortes influències de l'arquitectura que estava fent-se a principi de segle XX en les principals ciutats valencianes, degut a l'arribada del ferrocarril a la localitat. Apareixen en el carrer l'Alameda, originàriament pensat com a avinguda arbrada, i en el carrer Sant Pere, aquest últim amb una xicoteta pendent. Es caracteritzen per tindre tres plantes, decoració en façana, tres navades i pati darrere amb un corral de dos plantes en direcció perpendicular a la casa. La seua estètica exterior conserva molt bé l'original, tot i en alguns casos, haver patit xicotetes modificacions.

FIGURA 103. Plànol tipologia modernista principis del s. XX esc. 1/5000

FIGURA 105. Esboç de l'alçat del carrer l'Alameda del n. 1 al 5 i del carrer Cova Santa del n. 2 al 12

FIGURA 104. Façanes del carrer l'Alameda i Sant Pere

La distribució dels habitatges és uniforme al voltant del carrer, amb traces regulars, sense desnivells i amb dimensions molt semblants entre elles, com si es tractara d'habitatges en sèrie. Estan formats per tres plantes, remarcant la gran alçària que caracteritza la planta baixa d'aquestes cases en comparació a la resta de plantes. Les proporcions de la façana tendeixen al quadrat.

Respecte a la composició de les obertures, es repeteixen dos tipus de distribucions. Una amb porta al centre i dues finestres grans enreixades als costats, dalt el balcó principal, el del voladís més gran, i als laterals dos balcons secundaris de vol menor i a la segona planta, tres finestres menudes amb possibilitat de tindre barana xicoteta. L'altra presenta els mateixos element en planta baixa, en primera planta als laterals del balcó principal

poden existir finestres mitjanes o balcons enrasats i en l'última planta, balcó menut al centre i finestres als laterals. En ambdós casos totes les obertures estan alineades respecte l'eix central de les obertures de major tamany, donant una imatge de la façana molt regular.

Existeixen gran varietat d'acabats, en general apareixen socolades de color o material diferent a la frontera. Els ràfecs apareixen pintats, mentre que les obertures estan emmarcades de blanc si la façana presenta color o si apareix emblanquinada poden estar remarcades amb figures fetes amb morters de colors suaus.

Les modificacions impròpies suposen socolades de materials ceràmics i obertures desproporcionades respecte les originals, amb reixes i fusteries de materials no tradicionals, que empitjoren la imatge del conjunt.

PORTES

Les dimensions de la porta varien entre 1,50 i 1,80m d'ample per 2,50m d'altura. Presenten llindes de fusta o d'arcs rebaixats de rajola massissa. Les fusteries són de fusta massissa de llistons, ubicades aproximadament a mitad de l'espessor del mur i compten amb dues fulles simètriques amb pòstig com a accés i portella per a ventilació. Solen estar protegides amb persiana alacantina.

FIGURA 106. Portes d'accés

BALCONS PRINCIPALS

Tenen uns 50cm de voladís i poden ser de forja, amb barrots de secció quadrada i motius ornamentals concentrats en la part inferior, i presenten mènsula en la part inferior com a reforç. En menor mesura existeixen balcons de fundició que poden ser estructurals o comptar amb pedra volada com a sistema del balcó. Les fusteries estan enrassades a l'interior, remarcant l'amplària del mur i solen protegir-se amb persiana alacantina.

FIGURA 107. Balcons

RÀFECS

Tenen aproximadament 50cm de voladís i estan constituïts per rajoles massisses amuntades i ordenades seguint algun dels aparell ja existents a la població. Els més comuns són els de punta de diamant i apareixen pintats per tal de distingir-se de la façana. Solen aparèixer també moldures d'algeps entre el ràfec i la frontera com a decoració.

FIGURA 108. Vista zenital d'un ràfec en punta de diamant pintat i amb moldura d'escaiola

FIGURA 109. Balcons secundaris

BALCONS SECUNDARIS

Estan situats als laterals del balcó principal o dalt d'aquest. Presenten les mateixes característiques estètiques i constructives que el balcó principal, és a dir, l'ornamentació de les baranes i el sistema estructural de les baranes i el sistema estructural per a volar el balcó, forja o pedra en voladís. L'únic fet que els diferencia és la longitud de voladís, que és més reduïda, entre 15 i 20cm. Les fusteries estan enrassades a l'interior del mur i es protegeixen de la mateixa manera que el balcó principal, amb persiana alacantina.

FIGURA 110. Reixes en finestres de planta baixa

REIXES EN PLANTA BAIXA

Apareixen col·locades en la cara exterior del mur com a protecció de les finestres de planta baixa que presenten una altura molt semblant a la de la porta. Són de forja i els barrots poden ser de secció quadrada o circular, els quals apareixen subjectats pels travessers, conformant la reixa. La decoració es concentra en la part inferior i en la part superior de la reixa, on sempre apareix un remat en forma d'arc rebaixat referenciant el sistema constructiu de l'obertura.

FIGURA 111. Finestres de la planta superior

FINESTRES

Es tracta de les obertures més pròximes al ràfec i estan situades en la segona planta. La llinda és de fusta o d'arc rebaixat de rajola massissa i els brancals poden aparèixer atrompetats. Poden tindre baranes menudes de forja i també estar remarcades amb pintures o figures fetes amb morters de colors. Les fusteries són de dos fulles simètriques i de taulons, amb portelles menudes que poden tindre vidres d'una fulla emmarcats.

Pel que respecta a l'interior, el sistema estructural d'aquestes cases es realitza mitjançant murs estructurals de mamposteria d'uns 45cm d'espessor separats una distància d'entre 3,50 i 4,00m, sobre els quals recolzen jàssenes prismàtiques de fusta. Damunt d'aquestes jàssenes descansen bigues de fusta enquadrades, amb dos llistons units a la base sobre els quals es recolzen els revoltos de rajola massissa, conformant els forjats.

La coberta està constituïda per bigues de fusta rectangulars de secció menuda sobre les que recolza un canyís, lluit per la cara inferior, on se situen les teules de ceràmica àrab amb pendent per a expulsar l'aigua. Destaca sobre la resta perquè el cavalló no se situa sobre cap pla de mur estructural, sinó que es situa al mig de la coberta, ajudant-se d'un tirant central. Les escales que uneixen les tres plantes estan formades per tres trams de volta tabicada de rajola massissa.

Aquest tipus d'habitatges estan distribuïts a dos mans, és a dir, existeix un eix marcat que va des de l'accés fins al pati posterior, que habitualment

servix de ventilació i pas, mentre que junt a aquest recorregut es distribueixen als dos costats les diferents habitacions i cambres de la casa.

En planta baixa apareix sempre un dormitori, que està situat junt a la porta d'accés, donant a façana, permetent obrir una finestra per a tindre ventilació directa, mentre que l'espai central de la casa es reserva a la ximeneia. La cisterna d'acumulació d'aigua pot situar-se junt a la porta o en la navada més pròxima al pati, on se situa normalment la cuina per a aprofitar la ventilació.

Pel que fa al pati, apareix un cos perpendicular a la casa que servix de corral en planta baixa i d'andana per a secar collites en planta primera, mentre que al final d'aquest cos apareix el comú, conservat en algunes cases. Així doncs, aquest cos actualment cau en desús per la inexistència de les activitats per a les que estava pensat, per això en l'actualitat s'aprofita per a situar el lavabo d'obra nova i per a traster. En la primera planta es repartixen la resta de dormitoris, procurant tindre possibilitat de ventilació directa i l'última planta s'utilitza també com a traster.

FIGURA 112. Estructura de la coberta i ràfec del corral del pati

FIGURA 113. Plantes (esc. 1/500) i secció (esc. 1/300) del n. 4 del carrer Sant Pere

FIGURA 114. Paviments

PAVIMENTS

Apareix una gran riquesa de paviments hidràulics, almenys 5 tipus per habitatge, amb motius i colorits molt diferents. Destaca la presència del pas de l'animal en planta baixa fet amb paviment hidràulic fragmentat i col·locat per a seguir el mateix patró de dibuix. Aquesta abundància pot estar condicionada per la influència de les corrents estètiques del moment degut a la connexió a través del ferrocarril amb ciutats importants, com Alcoi, o inclús, amb localitats productores d'aquests paviments com Villena.

FIGURA 115. Acabats dels paraments

PARAMENTS

Les bigues del sostre es distingixen dels revoltons pintats de blanc amb pintures marrons o simplement amb vernís. Pel que fa a les parets, presenten colors de diferents tonalitats destacant sobre el sostre. Algunes d'aquestes tonalitats de colors són possiblement diferents a les originals, pel que caldria estudiar quines tonalitats predominen en elements com el paviment, per tal d'adequar-se millor a l'ambient de l'habitatge, i esbrinar si haurien existit socolades o rodapeus.

FIGURA 116. Elements ornamentals i decoratius d'interior

ORNAMENTACIÓ

Les ximeneies presenten relleus d'escaiola pintats amb vetejats que simulen marbres i tenen un motiu central, generalment de temàtica religiosa, que pot estar pintat o inclús formant un panell ceràmic devocional. La barana de les escales també concentra molta ornamentació amb elements de forja i poden aparèixer socolades revestides amb taulells i pintures en els brancals dels murs estructurals. Encara es conserven alguns elements originals com el comú.

3.6. ELEMENTS IMPROPIS S. XX

Apareixen en la segona meitat del segle XX, a partir dels anys 40, quan es substitueixen els materials i tècniques constructives tradicionals per noves tècniques amb formigó i rajola foradada, i acabats amb morters o ceràmica i reixes i fusteries d'alumini.

Exteriorment, els elements impropis es concentren principalment en dos punts: la façana, en quant a tractaments, acabats i elements com balcons i reixes, i la coberta, on s'han produït sobrelevacions i canvis a solucions de coberta plana.

Un altre punt important que cal mencionar és l'impacte que suposen les substitucions completes de cases per altres de nova planta que no presenten trets de l'arquitectura pròpia de l'entorn, provocant contrarietats com diferències marcades entre l'altura del nou edifici i els existents, o composicions de frontera amb miradors de llosa de formigó front a balcons de forja, cornises llises front a ràfecs o acabats amb colors variats en relació amb emblanquinats de calç.

La presència de cotxeres als carrers també és un factor important a tindre en compte, ja que provoquen que la planta baixa de les cases quede únicament reservada per al cotxe, mentre que l'habitatge comença a desenvolupar-se en la primera planta. Aquesta diferència d'altura respecte el carrer i el nivell de l'habitatge provoca la pèrdua de les relacions i activitats que es produïen al carrer, per la proximitat amb l'espai habitat de les cases. Existeixen punts on part de les façanes del carrer són les posteriors dels habitatges, pel que s'han col·locat cotxeres indiscriminadament que tenen un impacte important en el carrer. No obstant això, amb un tractament més en consonància amb l'entorn podria ser perfectament viable aquest ús.

FIGURA 117. Vistes d'alguns casos d'elements impropis

BALCONS

Existeixen balcons en cantó en obres noves que no responen a ninguna tipologia tradicional. També hi ha miradors de dimensions considerables que no presenten ningun element lleuger de reixeria, incrementant el caràcter massiu, o inclús s'han tancat balcons amb característiques vernacles amb fusteries d'alumini. Els nous, s'han construït amb lloses de formigó d'espessors i amplària excessius, amb reixes d'alumini.

FIGURA 118. Solucions de balcons

COBERTES

S'han produït substitucions de cobertes tradicionals inclinades per altres planes que, tot i que mantenen l'altura de cornisa original, han incorporat baranes i elements impropis que degut al desnivell dels carrers s'observen a simple vista. També existeixen casos de sobreelevacions per a tindre ús d'andana, que resten obertes en façana ocasionant un greu impacte en quant les proporcions i relació amb la resta d'obertures.

FIGURA 119. Modificacions en cobertes

FIGURA 120. Acabats en façana

FAÇANA

Es troben façanes per a acabar, amb els elements constructius vistos, mentre que altres presenten morters acabats amb graveta i socolades amb materials ceràmics, que poden ser inclús el mateix que s'utilitza com a paviment a l'interior de les cases. També hi han problemes de descontextualització d'acabats, per exemple, apareixen tractaments de color on no hi hauria d'haver o façanes amb pedra vista en entorns que en ninguna època han tingut la façana descoberta.

FIGURA 121. Vista aèria de Beniarrés en l'actualitat

4. CONCLUSIONS

Amb aquest estudi s'ha aconseguit plantejar una hipòtesi d'evolució urbana de la localitat, seguint amb la investigació exposada per Jose Vicente Moncho Grau com a referència i aportant una visió pròpia amb dades i observacions noves, a la vegada que s'ha localitzat el possible nucli fundacional gràcies al descobriment de restes fossilitzades del parcel·lari morisc en les parcel·les actuals, situant els trets característics d'una alqueria andalusina en la localitat com són la torre defensiva, l'albacar que l'envolta i les barreres o "muralls" del nucli poblacional. A més, convé remarcar la troballa del possible emplaçament de la mesquita de l'alqueria andalusina a partir dels trets de l'església primitiva.

Així mateix, s'oferixen vistes i plànols de les distribucions degut a la possibilitat d'accés a l'interior d'algunes cases, sobre les quals destaca un habitatge

d'origen morisc on s'ha pogut reproduir el seu procés evolutiu de fragmentació i divisió al llarg de la seua història fins arribar a la morfologia genuïna de la parcel·la morisca.

També s'ha establert una classificació de les diferents tipologies d'habitatges que es donen en la població en funció de la seua època de construcció i de possibles modificacions que hagen patit, on es classifiquen 5 tipologies diferents, que faciliten els treballs posteriors de protecció; així com les pautes per a poder discernir entre els elements que desvirtuen l'arquitectura històrica local front a la tradició constructiva vernaclea, gràcies a recursos com per exemple la comparació entre fotografies històriques respecte les mateixes perspectives realitzades en l'actualitat.

FIGURA 122. Vista panoràmica de Beniarrés

Al mateix temps, aquesta investigació busca conservar el patrimoni residencial local, una vegada exposades les característiques pròpies dels diferents habitatges del poble, al voltant de dos punts de vista.

D'una banda, és necessari eliminar el discurs generalitzat de "això està vell i s'ha de tirar" mostrant a la població els valors històrics, artístics i patrimonials que presenta l'arquitectura popular, que suposa la identitat de la localitat manifestada en cadascun dels seus habitatges, amb la finalitat de què puguin distingir els elements impropis que s'han donat en intents de modernitzar les cases i reconèixer l'impacte que causen sobre l'arquitectura vernacle i el seu conjunt, eliminant la seua utilització per tal de retornar l'aspecte genuí de cada tipologia.

Per a aquesta raó, l'anàlisi de cada tipologia pretén convertir-se en una espècie de manual d'orientació, és a dir, l'estudi realitzat sobre els diferents tipus d'habitatges

busca arribar a la població per a què qualsevol propietari que tinga pensat fer alguna transformació en façana, pugui reconèixer i situar la tipologia del seu habitatge i de l'entorn del carrer on s'ubica per a saber quines característiques farien que la seua casa quedara integrada el màxim possible amb el conjunt del carrer, retornant-li l'aspecte autèntic en quant a proporcions d'obertures, acabats, altura de cornisa o elements com balcons i fusteries, evitant descontextualitzacions entre les aparences de les diferents tipologies de casa.

Tot acò també es pot aprofitar en casos d'habitatges de nova planta que es vagen a construir en emplaçaments amb trama urbana històrica, ja que deurien seguir els mateixos criteris projectuals que tenen les cases veïnes per tal d'integrar-se harmònicament i no perjudicar al context, a la vegada que es deuria parlar especial atenció als elements impropis, per a evitar caure en la seua utilització.

FIGURA 123. Comparació d'imatges del carrer Santa Teresa

El segon punt de vista per a conservar els habitatges mantenint els valors de l'arquitectura popular local i poder seguir gaudint de l'encant que tenen els xicotets nuclis rurals de població, és la protecció, ben gestionada i amb uns criteris conseqüents. És imprescindible disposar d'una sèrie de normatives per tal de garantir la perdurabilitat del caràcter de cada casa al llarg de la història, tant instaurant diferents criteris d'actuació en funció de les característiques dels habitatges, evitant en la mesura possible substitucions completes d'edificis històrics, com establint una normativa de protecció ambiental que regule els impactes visuals a nivell de conjunt de les diferents agrupacions de cases per carrers.

És més, a nivell exterior es deurien establir unes directrius de planificació de façanes que tinga en compte els acabats de cada tipologia i que evite

les descontextualitzacions entre tipologies unificant estètiques, alhora que cuidar l'alineació al carrer dels habitatges, herència immediata de com comprenien l'habitar les diferents societats que han viscut al poble, i l'altura de l'edificació, a través de l'estudi de les vistes de cada carrer per a evitar desmillorar certes perspectives atractives, parant especial atenció a la coberta, que resulta una segona façana visible des punts de vista més elevats donat que el poble es desenvolupa en desnivell.

En definitiva, les persones que habiten en un municipi necessiten considerar-se part intrínseca d'un poble amb una història i identitat pròpia. Tindre memòria dels nostres orígens és necessari per a saber on estem i d'on venim, però també per a poder saber cap a on ens dirigim i on volem anar.

5. FONTS BIBLIOGRÀFIQUES

- AURA CALBO, R. (2007). *Fent Poble. Història de Beniarrés: Des dels orígens fins a l'expulsió dels moriscos*. Alcoi. Associació Cultural l'Esportí.
- (2008) "La carta de poblament de Beniarrés de 1275: el document de la carta de poblament" en *Beniarrés, viatge al llarg del temps*, 17 d'Octubre <http://benafarrez.blogspot.com.es/2008/10/la-carta-de-poblament-de-beniarrs-de_17.html> [Consulta: 3 de Gener 2017]
- BALAGUER DEZCALLAR, P. y VICÉN BANZO, L. (2010). *La arquitectura popular de Peñíscola. Manual de restauración del centro histórico*. Benicarló. Onada Edicions.
- CALVO CAPILLA, S. (2004) "Las mezquitas de pequeñas ciudades y núcleos rurales de al-Andalus" en *Revista de Ciencias de las Religiones*, Octubre, p. 39-63 <<http://revistas.ucm.es/index.php/ILUR/article/view/ILUR0404130039B/26324>> [Consulta: 21 de Juny de 2017]
- DONOSO JIMÉNEZ, I. (2006). *Hàbitat morisc a la Muntanya d'Alacant. Etnografia històrica de l'espai morisc*. Onda. Ajuntament d'Onda.
- IVARS PÉREZ, J. (2009). "Proposta de protecció de l'urbanisme andalusí valencià: alqueries i ravals" en *Mudèjars, moriscs i cristians a la Marina i la Safor. 400 anys de l'expulsió. Actes del 5é Congrés d'Estudis de la Marina Alta*. Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert i Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta, vol. 1, p. 49 – 136
- JORI, G. (2012) "La ciudad como objeto de intervención médica. El desarrollo de la medicina urbana en España durante el siglo XVIII" en *Scripta Nova. Revista electrónica de geografía y ciencias sociales*, 19 de Juny <<http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-431.htm>> [Consulta: 18 de Juny de 2017]
- LÓPEZ CATALÁ, E. (1999). "Los paneles devocionales en Beniarrés" en *ALBERRI. Centre d'Estudis Contestans*, vol. 12, p. 87 – 119.
- MILETO, C., VEGAS LÓPEZ-MANZANARES, F. i DIODATO, M. (2010). *Estudio y catalogación de un pueblo, ejemplo de método: la Villa de Chelva*. València. Institut Universitari de Restauració del Patrimoni de la UPV. <<https://riunet.upv.es/handle/10251/31153>> [Consulta: 5 d'Abril de 2017]
- MILETO, C. i VEGAS LÓPEZ-MANZANARES, F. (2014). *Aprendiendo a restaurar. Un manual de restauración de la arquitectura tradicional de la Comunidad Valenciana*. València. Conselleria de Infraestructuras, Territorio y Medio Ambiente.
- MONCHO GRAU, J.V. (1997). "Recuerdos para un cuarto de milenio: 250 aniversario del terremoto de Montesa y de la aclamación de la Virgen de la Cueva Santa como Protectora de Beniarrés" en *Llibre de Festes Patronals: 250 anys patrona de Beniarrés 1748-1998*, Ajuntament de Beniarrés, p. 16 – 26.
- (2000). "Un centenario después de dos: La Antigua Iglesia parroquial de Beniarrés" en *Llibre de Festes Patronals any 2000*, Ajuntament de Beniarrés, p. 10 – 13.
- (2000). "El centenario de la Iglesia Parroquial de San Pedro Apóstol de Beniarrés" en *Llibre de Festes Patronals any 2000*, Ajuntament de Beniarrés, p. 14 – 20.
- (2001). "Evolución del crecimiento de las calles y cases en Beniarrés" en *Llibre de Festes Patronals any 2001*, Ajuntament de Beniarrés, p. 12 – 17.
- (2008) "Els teulars de Beniarrés" en *Beniarrés, viatge al llarg del temps*, 13 De Febrer <<http://benafarrez.blogspot.com.es/2008/02/els-teulars-de-beniarrs.html>> [Consulta: 3 de Gener 2017]
- (2013) "El censo de 1787" en *Beniarrés, viatge al llarg del temps*, 10 d'Octubre <<http://benafarrez.blogspot.com.es/2013/10/el-censo-de-1787.html>> [Consulta: 3 de Gener 2017]
- RODRÍGUEZ NAVARRO, P. (2008). *La torre árabe observatorio en tierras valencianas. Tipología arquitectónica*. Tesis Doctoral. València: Universitat Politècnica de València. <<https://riunet.upv.es/handle/10251/3542>> [Consulta: 14 d'Abril de 2017]
- SARRIÓN PÉREZ, P. (2014). *La torre àrab d'Antella. Estudi, anàlisi i proposta d'intervenció*. Treball Final de Màster. València: Universitat Politècnica de València, <<https://riunet.upv.es/handle/10251/45001>> [Consulta: 14 d'Abril de 2017]
- SELLÉS, J. I., (2011) "Benillup de Perputxent: alquería, necrópolis y ritos funerarios" en *Las Lunas de Perputxent*, 6 de Juny <<http://laslunasdeperputxent.blogspot.com.es/2011/06/06062011-benillup-de-perputxent.html>> [Consulta: 18 de Juny 2017]

FONTS GRÀFIQUES

- FIGURA 01. Elaboració pròpia
- FIGURA 02. Elaboració pròpia
- FIGURA 03. Elaboració pròpia
- FIGURA 04. Elaboració pròpia
- FIGURA 05. Elaboració pròpia
- FIGURA 06. MONCHO GRAU, J.V. "Evolución del crecimiento de las calles y casas en Beniarrés" en *Llibre de Festes Patronals any 2001*, Ajuntament de Beniarrés, p. 12-15
- FIGURA 07. MONCHO GRAU, J.V. "Evolución del crecimiento de las calles y casas en Beniarrés" en *Llibre de Festes Patronals any 2001*, Ajuntament de Beniarrés, p. 16-17
- FIGURA 08. Elaboració pròpia
- FIGURA 09. Elaboració pròpia
- FIGURA 10. Elaboració pròpia
- FIGURA 11. Elaboració pròpia
- FIGURA 12. Elaboració pròpia
- FIGURA 13. Elaboració pròpia
- FIGURA 14. Elaboració pròpia
- FIGURA 15. Elaboració pròpia
- FIGURA 16. Elaboració pròpia
- FIGURA 17. Antonio Carbonell, dibuix, Alcoi, "Un centenario después de dos: La Antigua Iglesia parroquial de Beniarrés" en *Llibre de Festes Patronals any 2000*, Ajuntament de Beniarrés, p. 11
- FIGURA 18. Elaboració pròpia
- FIGURA 19. Elaboració pròpia
- FIGURA 20. Elaboració pròpia
- FIGURA 21. Elaboració pròpia
- FIGURA 22. Elaboració pròpia
- FIGURA 23. Elaboració pròpia
- FIGURA 24. Elaboració pròpia
- FIGURA 25. Elaboració pròpia
- FIGURA 26. Beniarrés en imatges <<http://imatgesbeniarres.blogspot.com.es/2010/02/lermita-en-el-passat.html>>
- FIGURA 27. Elaboració pròpia
- FIGURA 28. Beniarrés en imatges <<http://imatgesbeniarres.blogspot.com.es/2010/05/cami-del-llavador-de-la-font.html>>
- FIGURA 29. Arxiu fotogràfic municipal
- FIGURA 30. Arxiu fotogràfic municipal
- FIGURA 31. Arxiu fotogràfic municipal
- FIGURA 32. Elaboració pròpia
- FIGURA 33. Elaboració pròpia
- FIGURA 34. Elaboració pròpia
- FIGURA 35. Elaboració pròpia
- FIGURA 36. Fotografia antiga: Arxiu fotogràfic municipal
Fotografia actual: Elaboració pròpia
- FIGURA 37. Fotografia antiga: Beniarrés en imatges <<http://imatgesbeniarres.blogspot.com.es/2010/02/panoramica-del-carrer-cova-santa.html>>, Fotografia actual: Elaboració pròpia
- FIGURA 38. Fotografia antiga: Arxiu fotogràfic municipal
Fotografia actual: Elaboració pròpia
- FIGURA 39. Fotografia antiga: Beniarrés en imatges <<http://imatgesbeniarres.blogspot.com.es/2010/02/antic-ajuntament.html>> Fotografia actual: Elaboració pròpia
- FIGURA 40. Elaboració pròpia
- FIGURA 41. Elaboració pròpia
- FIGURA 42. Elaboració pròpia
- FIGURA 43. Elaboració pròpia
- FIGURA 44. Elaboració pròpia

- FIGURA 45. Elaboració pròpia
- FIGURA 46. Elaboració pròpia
- FIGURA 47. Elaboració pròpia
- FIGURA 48. Elaboració pròpia
- FIGURA 49. Elaboració pròpia
- FIGURA 50. Elaboració pròpia
- FIGURA 51. Elaboració pròpia
- FIGURA 52. Elaboració pròpia
- FIGURA 53. Elaboració pròpia
- FIGURA 54. Elaboració pròpia
- FIGURA 55. Elaboració pròpia
- FIGURA 56. Elaboració pròpia
- FIGURA 57. Elaboració pròpia
- FIGURA 58. Elaboració pròpia
- FIGURA 59. Elaboració pròpia
- FIGURA 60. Elaboració pròpia
- FIGURA 61. Elaboració pròpia
- FIGURA 62. Elaboració pròpia
- FIGURA 63. Elaboració pròpia

- FIGURA 64. Elaboració pròpia
- FIGURA 65. Elaboració pròpia
- FIGURA 66. Elaboració pròpia
- FIGURA 67. Elaboració pròpia
- FIGURA 68. Elaboració pròpia
- FIGURA 69. Elaboració pròpia
- FIGURA 70. Elaboració pròpia
- FIGURA 71. Elaboració pròpia
- FIGURA 72. Elaboració pròpia
- FIGURA 73. Elaboració pròpia
- FIGURA 74. Elaboració pròpia
- FIGURA 75. Elaboració pròpia
- FIGURA 76. Elaboració pròpia
- FIGURA 77. Elaboració pròpia
- FIGURA 78. Elaboració pròpia
- FIGURA 79. Elaboració pròpia
- FIGURA 80. Elaboració pròpia
- FIGURA 81. Elaboració pròpia
- FIGURA 82. Elaboració pròpia

- FIGURA 83. Elaboració pròpia
- FIGURA 84. Elaboració pròpia
- FIGURA 85. Elaboració pròpia
- FIGURA 86. Elaboració pròpia
- FIGURA 87. Elaboració pròpia
- FIGURA 88. Elaboració pròpia
- FIGURA 89. Elaboració pròpia
- FIGURA 90. Elaboració pròpia
- FIGURA 91. Elaboració pròpia
- FIGURA 92. Elaboració pròpia
- FIGURA 93. Elaboració pròpia
- FIGURA 94. Elaboració pròpia
- FIGURA 95. Elaboració pròpia
- FIGURA 96. Elaboració pròpia
- FIGURA 97. Elaboració pròpia
- FIGURA 98. Elaboració pròpia
- FIGURA 99. Elaboració pròpia
- FIGURA 100. Elaboració pròpia
- FIGURA 101. Elaboració pròpia

- FIGURA 102. Elaboració pròpia
- FIGURA 103. Elaboració pròpia
- FIGURA 104. Elaboració pròpia
- FIGURA 105. Elaboració pròpia
- FIGURA 106. Elaboració pròpia
- FIGURA 107. Elaboració pròpia
- FIGURA 108. Elaboració pròpia
- FIGURA 109. Elaboració pròpia
- FIGURA 110. Elaboració pròpia
- FIGURA 111. Elaboració pròpia
- FIGURA 112. Elaboració pròpia
- FIGURA 113. Elaboració pròpia
- FIGURA 114. Elaboració pròpia
- FIGURA 115. Elaboració pròpia
- FIGURA 116. Elaboració pròpia
- FIGURA 117. Elaboració pròpia
- FIGURA 118. Elaboració pròpia
- FIGURA 119. Elaboració pròpia
- FIGURA 120. Elaboració pròpia

- FIGURA 121. Just I. Sellés, fotografia amb dron
- FIGURA 122. Elaboració pròpia
- FIGURA 123. Fotografia antiga: Arxiu fotogràfic municipal, Fotografia actual: Elaboració pròpia

AGRAÏMENTS

A totes les persones i entitats sense les quals no haguera estat possible aquest estudi: a l'Ajuntament de Beniarrés per la cessió d'algunes imatges històriques de l'arxiu fotogràfic, a Rafael Aura Calbo per la informació donada sobre temes històrics del poble, a Glòria Rojas i Romero, bibliotecària, per la recerca sobre bibliografia del poble a l'arxiu de la biblioteca municipal, a Enrique López Catalá per tota la informació obtinguda en relació als temples que ha tingut Beniarrés al llarg de la seua història, a Josefina Sala Moncho, ma mare, per haver contactat amb els propietaris de les cases i a tots els propietaris que han permet l'accés a l'interior dels seus habitatges per a la presa de dades i fotografies: Javier Sellés Llorens, Pilar Sanchis Guerola, Miguel Gozálbiz López, Maruja Jordá Bonell, Amelia Valor Tomás, José Sellés Sellés, Joaquin Crespo Satorres, Reyes Gilabert Úbeda, Guadalupe Sanmiguel Tomás i Carlos López Tomàs.

